

**UCHWAŁA NR XXXVI/243/17
RADY GMINY W KSIĄŻKACH**

z dnia 28 grudnia 2017 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Książki na lata 2018 - 2021.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1875) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2017 poz. 2187) po uzyskaniu pozytywnej opinii Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu, Rada Gminy w Książkach uchwala, co następuje :

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Książki na lata 2018 - 2021 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

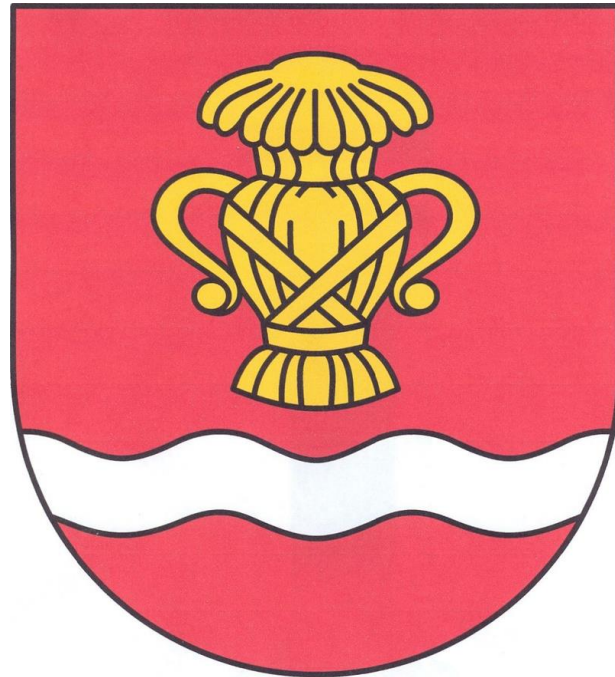
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Książki.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko - Pomorskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Bogdan Pacholski

Załącznik
do uchwały nr XXXVI/243/17
Rady Gminy w Książkach
z dnia 28 grudnia 2017 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD
ZABYTKAMI GMINY KSIĄŻKI
NA LATA 2018 - 2021**

Książki 2017

Spis treści:

1. Wstęp.....	6
1.1. Cel opracowania <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i> dla gm. Książki.....	6
1.2. Podstawy prawne <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i>	7
2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	9
2.1. Relacje <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i> z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	9
2.1.1. Strategia rozwoju województwa kujawsko - pomorskiego do roku 2020. Plan modernizacji 2020+.....	9
2.1.2. Planem zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego.....	13
2.1.3. Regionalny Program Operacyjny Kujawsko - Pomorskiego na lata 2014 - 2020.....	15
2.1.4. Program Opieki nad Zabytkami województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2017-2020.....	16
2.2. Relacje <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i> z opracowaniami wykonanymi na poziomie krajowym.....	18
2.2.1. Tezy krajowego programu ochrony zabytków.	18
2.2.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013.....	21
2.2.3. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020.....	22
3. Zakres opieki nad zabytkami sprawowanej na obszarze gminy, określony przez opracowania odnoszące się do powiatu wąbrzeskiego.....	24
3.1. Strategia rozwoju powiatu wąbrzeskiego na lata 2013 – 2020.....	24
3.2. Strategia Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Wąbrzeskiego.....	25
4. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	25
4.1. Obiekty zabytkowe nieruchome wpisane do rejestru zabytków.....	27
4.2. Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych (wojewódzka ewidencja zabytków – wykaz).....	28
4.3. Wykaz cmentarzy ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków.....	33
4.4. Wykaz parków i zieleni komponowanej ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków.....	34
4.5. Obiekty ruchome z terenu gminy wpisane do rejestru zabytków.....	35
4.6. Krajobraz kulturowy (obszarowe wpisy do rejestru zabytków).....	35
5. Zabytki archeologiczne.....	35

5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków z terenu gminy.....	35
5.2. Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej.....	35
5.3. Zestawienie liczbowe stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków.....	35
6. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	39
6.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych, ruchomych i dziedzictwa archeologicznego.....	39
6.2. Obszary największego zagrożenia dla zabytków nieruchomych.....	43
6.3. Uwarunkowania wynikające ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.....	44
6.4. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.....	50
6.5. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	52
6.5.1. Pomniki przyrody.....	52
6.6. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych.....	53
6.6.1. Stan zachowania zabytków, istotne zagrożenia, obszary największego zagrożenia stanowisk archeologicznych.....	53
6.6.2. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych wynikające ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.....	55
7. Cele <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i>	56
8. Kierunki działań dla realizacji <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i>	56
8.1. Sporządzanie Gminnej Ewidencji Zabytków.....	56
8.2. Rewitalizacja i renowacja obiektów zabytkowych.....	57
8.3. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury sakralnej (krzyże, kapliczki, figury)...	58
8.4. Udostępnianie i promocja obiektów o charakterze zabytkowym.....	59
8.5. Popularyzacja i edukacja.....	59
8.6. Włączanie zasobów zabytkowych w procesy gospodarcze.....	60
8.7. Aktywizacja społeczności lokalnych dla celów związanych z opieką nad zabytkami.....	60
8.8. Określenie zasobów zabytków obszarów nieruchomych, ruchomych i dziedzictwa archeologicznego, które można wykorzystać dla tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek	

dydaktycznych, organizacji festynów (głównie dotyczy to parków i stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej).....	60
8.9. Zapisy w aktach prawa miejscowego dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.....	61
9. Określenie sposobu realizacji poszczególnych celów <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i>	61
9.1. Gminna Ewidencja Zabytków.....	61
9.2. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury sakralnej.....	61
9.3. Rewitalizacja obiektów zabytkowych.....	61
9.4. Udostępnianie i promocja zabytków.....	62
9.5. Popularyzacja i edukacja.....	62
9.6. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.....	62
9.7. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz ochrony zabytków.....	63
10. Instrumentarium realizacji <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i>	63
11. Monitoring działania <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i> – forma organizacyjno-institutionalna określona przez gminę.....	63
12. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania <i>Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami</i> określone przez gminę.....	64

1. Wstęp

1.1 Cel opracowania *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami*.

Zasadniczym celem sporządzenia niniejszego planu będzie szeroko pojęte zaplanowanie wszelkich działań Samorządu Gminnego do możliwie jak najpełniejszej ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy Książki. Działania te będą realizowane w oparciu o finansowanie (w ramach możliwości budżetowych gminy), inicjowanie, wspieranie i koordynowanie prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz promowanie i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego, a także organizacja przedsięwzięć edukacyjnych i wychowawczych wobec lokalnej społeczności, ze szczególnym uwzględnieniem młodzieży szkolnej. Należy przy tym pamiętać, iż poniższy program jest dokumentem o charakterze uzupełniającym dla innych dokumentów planowania gminnego.

Aby założone powyżej cele osiągnąć konieczna będzie realizacja szczegółowych zadań, polegających m. in. na:

- zwiększeniu opieki nad materialnymi pozostałościami dziedzictwa kulturowego zmierzającymi w pierwszej kolejności do powstrzymania jego degradacji, a następnie do poprawy stanu zachowania substancji zabytkowej;
- zapoznaniu się z zasobami gminy składającymi się na dziedzictwo kulturowe, zabytkami i historią gminy, obiektami wpisanymi do rejestru zabytków, obiektami typowanymi do Gminnej Ewidencji Zabytków;
- określeniu kategorii i stopnia zagrożeń zabytków nieruchomych będących w zasobach gminy;
- aktywizacji działań zmierzających do kompleksowej rewaloryzacji zabytków z jednoczesnym wykonaniem analizy funkcji użytkowych na podstawie których możliwe będzie dokonanie odpowiednich adaptacji na cele turystyczne, rekreacyjne, edukacyjne, kulturalne lub inne cele społeczne;
- podejmowaniu i uściślaniu zasad współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych celem zapewnienia im właściwej opieki oraz wskazywania możliwych źródeł finansowania;
- określeniu zasad współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych mających na celu ewentualne możliwości udostępniania posiadanych przez nich zabytków;
- wytyczeniu zadań i kierunków działań, jakie powinny zostać podjęte przez organy administracji publicznej w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami;
- kreowaniu i wspieraniu działań związanych z edukacją, informacją, turystyką, mających na celu popularyzację miejscowych zabytków i wiedzy o nich oraz wiedzy o ochronie zabytków;

- aktywizacji i wsparciu dla działań służących pozyskaniu środków finansowych na ochronę zabytków.

Niniejszy program jest pierwszym opracowanym dla gminy Książki programem opieki nad zabytkami.

1.2 Podstawy prawne opracowania *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami*.

Realizacja „*Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Książki*” wynika z:

- a) Ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2017, poz. 1875). W myśl tej ustawy ochrona nad zabytkami i opieka nad nimi należy do zadań własnych gminy (art. 7, pkt 9.).
- b) Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 poz. 60, 1086, 1595). Określone w niej zostały zasady tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i prac budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków (rozdz. 1, art. 1).

W myśl art. 87, wymienionej ustawy, wójt gminy ma obowiązek sporządzenia na okres 4 lat *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami*, który następnie przyjmuje Rada Gminy po uzyskaniu opinii Kujawsko - Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (K-PWKZ).

W artykule tym ustawodawca określił również podstawowe cele sporządzania tego typu programów.

Zgodnie z przytoczoną ustawą na gminę zostały nałożone następujące obowiązki i uprawnienia:

W myśl art. 4 niniejszej ustawy: „*Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowania przez organy administracji publicznej działań mających na celu:*

- 1) *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz kształtowaniu środowiska.”*

Natomiast zgodnie z art. 5: „Opieka nad zabytkami sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.”

W dalszych artykułach ustawa mówi, że:

- w celu objęcia ochroną krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów na których znajdują się zabytki charakterystyczne dla danego regionu, Rada Gminy może (art. 16, ust. 1.), po zaciągnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, utworzyć na podstawie podjętej uchwały park kulturowy;

- wprowadzenie obowiązku uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (art. 18, 19.) oraz koordynacji ich projektów zmian z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20.);

- gminy mają obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4.);

- wójt gminy ma obowiązek przyjąć zgłoszenie o znalezieniu przedmiotów co do których istnieje podejrzenie iż mogą być zabytkami i powiadomienie o tym fakcie w terminie nie dłuższym niż 3 dni wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, punkt 3, art. 32, ust. 2; art. 33, ust. 1 i 2.);

- do zadań własnych gminy należy sprawowanie opieki nad zabytkami w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i prac budowlanych przy zabytku do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego (art. 71, ust. 1 i 2.);

- organ stanowiący gminy może udzielać dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale (art. 81, ust. 1.);

- wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami (art. 87, ust. 1.), z którego składa co 2 lata odpowiednie sprawozdanie i przedstawia je Radzie Gminy (art. 87, ust. 5.).

Gminny program opieki nad zabytkami ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.

2.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.

2.1.1. Strategia rozwoju województwa kujawsko - pomorskiego do roku 2020. Plan modernizacji 2020+

Dokumentem, który został opracowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego i przyjęty przez Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego w dniu 21 października 2013 r. jest „Strategia rozwoju województwa kujawsko - pomorskiego do roku 2020”.

Wymieniony wyżej dokument precyzuje najistotniejsze kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

Najważniejsze i najpilniejsze potrzeby rozwojowe województwa ujęto w dokumencie pod postacią priorytetów mających nadrzędny charakter w stosunku do pozostałych ustaleń.

Wyróżnione zostały cztery priorytety:

- Konkurencyjna gospodarka;
- Modernizacja przestrzeni wsi i miast;
- Silna metropolia;
- Nowoczesne społeczeństwo.

Realizacja potrzeb zidentyfikowanych w ramach priorytetów rozwoju odbywa się za pomocą celów strategicznych. Każdy z priorytetów może być realizowany za pomocą kilku celów.

W *Strategii* wyróżniono osiem celów strategicznych:

- Gospodarka i miejsca pracy;
- Dostępność i spójność;
- Aktywne społeczeństwo i sprawne usługi;
- Innowacyjność;
- Nowoczesny sektor rolno-spożywczy;
- Bezpieczeństwo;
- Sprawne zarządzanie;
- Tożsamość i dziedzictwo.

Szczególnie szeroko ostatni z wymienionych celów strategicznych odnosi się do dziedzictwa kulturowego. Zgodnie z tym co wcześniej zaznaczono realizuje on zadania przypisane trzem

priorytetom: modernizacja przestrzeni wsi i miast, silna metropolia i nowoczesne społeczeństwo.

W części poświęconej przedstawieniu tego celu możemy przeczytać, że:

Główną ideą działań projektowanych w ramach celu strategicznego „Tożsamość i dziedzictwo” jest zbudowanie identyfikacji regionalnej mieszkańców oraz rozpoznawalnego i pozytywnie postrzeganego wizerunku województwa na zewnątrz. [...]

Zaszłości historyczne, a także zmiany podziału administracyjnego Polski wpłynęły na obecną rzeczywistość, w tym na relacje w społeczeństwie regionu. W efekcie województwo nie posiada spójnego, wyrazistego wizerunku na arenie krajowej, podobnie jak społeczność województwa nie wykazuje się tożsamością wykształconą na podstawie wspólnej dla całego województwa przeszłości historycznej. Nie sprzyja to konkurencyjności regionu, wymaga więc zmiany i podjęcia konkretnych działań na rzecz budowy marki regionalnej województwa kujawsko-pomorskiego, w oparciu o szczegółowo przeprowadzone analizy, mające na celu identyfikację czynników jednoczących regionalną społeczność (wskazanie „osi tożsamości”) oraz identyfikację czynników będących podstawą kreacji marki województwa.

Elementy, które będą mogły być wykorzystane przy kreowaniu tożsamości i wizerunku regionu zostaną zidentyfikowane w toku prac nad specjalistycznym programem, ale mogą należeć do nich np. wspólne dziedzictwo materialne i niematerialne regionu kujawsko-pomorskiego, ale także wspólnota interesów społeczno-gospodarczych mieszkańców województwa, patriotyzm gospodarczy, silne związki z siedzibami województwa. Szczególnie ważnym czynnikiem integracji społeczeństwa jest kultura regionalna, która ze względu na prezentowany potencjał jest także bardzo dobrze predysponowana do pełnienia roli ambasadora województwa, a także budowy powiązań międzyregionalnych i międzynarodowych. [...]

Zamierza się podjąć działania na rzecz opracowania i realizacji założeń polityki kulturalnej województwa (co pozwoli na pełną koordynację działalności wszystkich podmiotów funkcjonujących w kulturze) oraz edukacji kulturalnej społeczeństwa (zarówno w edukacji formalnej – na wszystkich poziomach kształcenia, jak i w edukacji nieformalnej). Są to zagadnienia realizujące także cele rozwoju społecznego – istotne dla szeroko rozumianego rozwoju społecznego. Nie wyklucza się, że polityka kulturalna zostanie w przyszłości objęta wojewódzkim programem rozwoju.

Niezbędne będą działania na rzecz integracji systemu zarządzania promocją w województwie, w tym zwłaszcza współpracy podmiotów zajmujących się promocją i tworzeniem spójnego wizerunku. Ważne będzie także zidentyfikowanie istniejących lub potencjalnych konfliktów, by już w fazie planowania aktywnie zapobiegać ich eskalacji, przekształcając je na inspirującą,

twórczą rywalizację. Ocenia się, że osiągnięcie sukcesu w zakresie budowy marki regionu, będzie miało istotne znaczenie dla dalszego rozwoju województwa.

Budowanie tożsamości regionalnej to proces długofalowy, wymagający działań kompleksowych, skierowanych do wszystkich mieszkańców. Nieocenioną rolę w tym zakresie odgrywa edukacja, stąd wśród pierwszych działań będzie opracowanie i wdrożenie regionalnego programu służącego nabywaniu wiedzy o województwie, a także przygotowanie zgodnych z podstawą programową materiałów z zakresu edukacji regionalnej dla przedszkoli, szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych z województwa kujawsko-pomorskiego. Wśród działań bardzo szczegółowych planuje się na przykład przygotowanie i upowszechnienie form edukacyjnych sprzyjających budowie tożsamości regionalnej, np. gier związanych z województwem kujawsko-pomorskim (planszowych, elektronicznych, on-line) oraz budowę tożsamości poprzez sport (wybór regionalnych dyscyplin sportu, promowanych w szkołach i wspieranych w klubach sportowych, co pozwoli na osiągnięcie specjalizacji województwa).

Dziedzictwo naszego regionu, świadczące o tym jacy jesteśmy, wymaga zachowania (m.in. tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów), odpowiedniej ekspozycji, poprawy dostępności, a także prezentacji w atrakcyjnej dla różnych osób formie. Dopiero dzięki stworzeniu warunków do wzbudzania ciekawości posiadanyimi dobrami, wartościami, oddziaływanie na wiele zmysłów, możliwe jest zrozumienie, budzi się właściwy szacunek, zainteresowanie, chęć pogłębiania wiedzy i czynne włączenie się w działania na rzecz zachowania i upowszechniania posiadanego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Wobec powyższego, niezbędna jest waloryzacja obiektów materialnych dziedzictwa kulturowego regionu oraz oszacowanie „wartości marketingowej” wojewódzkich zasobów przyrody i krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, koniecznych także dla budowy marki województwa. Poza tym wspierane będą w szczególności przedsięwzięcia umożliwiające atrakcyjny, interaktywny, oryginalny, wielozmysłowy kontakt z dziedzictwem regionu. [...]

Ważną rolę będzie odgrywał rozwój Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej, której celem jest zachowanie i promocja dziedzictwa regionu w postaci cyfrowej. Konieczne będzie zachęcenie jak największej liczby podmiotów do udostępnienia swoich zbiorów (m.in. bibliotek, muzeów, osób prywatnych) i stworzenie możliwości ich digitalizacji. W efekcie miałby powstać jeszcze bogatszy zbiór materiałów dotyczących regionu, których zaletą jest ich powszechna dostępność. Zachowaniu dziedzictwa kulturalnego posłuży także rozbudowa gmachu Książnicy Kopernikańskiej z instalacją służącą do odkwaszania papieru.

Realizacji przedstawionych wyżej założeń mają służyć następujące kierunki działań i zidentyfikowane przedsięwzięcia:

1. Budowa tożsamości regionalnej województwa
2. Zachowanie oraz promocja dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu
3. Wsparcie działań ratowniczych tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa
4. Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu regionalnym, krajowym i międzynarodowym
5. Promocja marki województwa.

W dalszej części przedstawione zostały w zestawieniu tabelarycznym ustalenia Strategii, za których realizację odpowiadać będzie administracja samorządowa lub inne podmioty.

W odniesieniu do celu *Tożsamość i dziedzictwo* przyjęto, że za:

1. Budowę tożsamości regionalnej odpowiada samorząd województwa, samorządy lokalne i organizacje pozarządowe.
2. Zachowanie oraz promocja dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu odpowiada samorząd województwa, samorządy lokalne i organizacje pozarządowe, inwestorzy prywatni.
3. Wsparcie działań ratowniczych tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa odpowiada samorząd województwa, samorządy lokalne i organizacje pozarządowe, inwestorzy prywatni.
4. Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu regionalnym, krajowym i międzynarodowym odpowiada samorząd województwa, samorządy lokalne.
5. Promocja marki województwa odpowiada samorząd województwa, samorządy lokalne i organizacje pozarządowe.
6. Podjęcie działań na rzecz budowy marki regionalnej województwa kujawsko-pomorskiego odpowiada samorząd województwa.
7. Wykreowanie flagowych wydarzeń kulturalnych regionu odpowiada samorząd województwa, samorządy lokalne.
8. Podjęcie działań na rzecz upowszechniania wiedzy o województwie wśród jego mieszkańców odpowiada samorząd województwa, samorządy lokalne i organizacje pozarządowe.

9. Opracowanie zgodnych z podstawą programową materiałów z zakresu edukacji regionalnej dla przedszkoli, szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych z województwa kujawsko-pomorskiego odpowiada samorząd województwa.

2.1.2 Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko - pomorskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko - Pomorskiego został uchwalony w dniu 26 czerwca 2003 r. przez Sejmik Województwa Kujawsko - Pomorskiego na podstawie uchwały nr XI/135/03. Jest to dokument o charakterze strategicznym, określający działania za pomocą których samorząd województwa wpływa na rozmieszczenie funkcji terenów w przestrzeni i ich wzajemne powiązanie.

Plan jest wiążący na terenie województwa, ponieważ jego ustalenia muszą być brane pod uwagę w uchwalanych przez organy samorządu terytorialnego studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, z którymi musi być spójny każdy przyjmowany miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

W rozdz. 5 *Polityka zagospodarowania przestrzennego województwa*, podrozdziale 2 *Zasady zagospodarowania przestrzennego*, wśród zasad składających się na zachowanie dziedzictwa kulturowego wymieniono:

- *zachowania dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń,*
- *harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego,*
- *dbałości o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych.*

W podrozdziale 3 *Kierunki rozwoju sieci osadniczej*, podano, iż ochrona dziedzictwa kulturowego jednostek osadniczych w województwie odbywać się będzie poprzez realizację następujących działań:

- *rewaloryzację zabytkowych układów urbanistycznych o dużym znaczeniu kulturowym i historycznym,*
- *ochronę zasobów kulturowych miast poprzez eliminację ruchu samochodowego z ich zabytkowych centrów: Brześćcia Kujawskiego, Bydgoszczy, Chełmna, Golubia-Dobrzynia, Grudziądza, Koronowa, Kruszwicy, Łabiszyna, Mogilna, Pakości, Rypina, Strzelna, Torunia, Wąbrzeźna i Włocławka,*
- *konserwację oraz szerokie turystyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego ruin zamków.*

Z kolei w kwestii kierunków ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego i kulturowego zapisano, że:

Głównym kierunkiem działań planistycznych odnoszących się do środowiska przyrodniczego i kulturowego jest ich ochrona i zachowanie w jak najlepszym stanie dla przyszłych pokoleń. Ogół tych działań będzie korzystnie wpływać na poprawę jakości życia mieszkańców, a poprzez zwiększenie ogólnej atrakcyjności turystycznej województwa przyspieszy rozwój aktywności związanych z obsługą ruchu turystycznego.

Celom ochrony walorów i zasobów przyrodniczych i krajobrazowych konieczne jest gospodarowanie z zachowaniem zasady zrównoważonego rozwoju, dzięki czemu osiągnięte zostanie właściwe funkcjonowanie systemów przyrodniczych m. in. poprzez ukształtowanie spójnego przestrzennie systemu obszarów chronionych tj. parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu.

Dalej dokument wymienia obszary krajobrazu kulturowego z terenu województwa, których ochrona jest niezbędna dla zachowania dziedzictwa kulturowego dla potrzeb przyszłych pokoleń, co odbywać się ma poprzez:

- ochronę obszarów o wysokich wartościach środowiska przyrodniczego i kulturowego: *brzesko-radziejowskiego, doliny Drwęcy, doliny Osy, doliny Wisły, górznieńskiego, kcyńsko-żnińskiego, koronowskiego, krajeńskiego, mogileńskiego, nadgoplańskiego, ryńsko-ostrowickiego, rypińsko-zbójeńskiego, skępsko-lipnowskiego i tucholskiego,*
- ochronę zasobów kulturowych związanych z osadnictwem holenderskim w dolinie Wisły,
- ochronę zasobów średniowiecznej urbanistyki oraz architektury obronnej Ziemi Chełmińskiej,
- ochronę zasobów kulturowych związanych z początkami Państwa Polskiego w Inowrocławiu, Kościelcu Kujawskim, Kruszwicy, Mogilnie, Strzelnie i Kaldusie.

Zwrócono tu też uwagę na wykorzystanie turystycznych walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego dla podniesienia konkurencyjności i atrakcyjności regionu m. in. za pomocą pełnego wykorzystania walorów rejonów turystycznych, prowadzenia tematycznych szlaków turystycznych w oparciu o istniejące zabytki.

Powiat wąbrzeski wraz z gminą Książki znalazł się w strefie wschodniej polityki przestrzennej (wydzielono cztery strefy: centralną, północną, południową oraz wschodnią). Dla tej strefy w sferze ochrony środowiska kulturowego zaplanowano:

- rewaloryzację historycznych układów urbanistycznych miast: *Brodnicy, Chełmży, Górzna, Golubia-Dobrzynia, Kowalewa Pomorskiego, Lipna, Łasina, Radzyna Chełmińskiego, Rypina, Skępego, Wąbrzeźna i wsi Kikół,*
- stałą konserwację odrestaurowanego zamku w Golubiu-Dobrzyniu,

- utrzymanie w formie trwałej ruiny, zachowanie bądź adaptacja do nowych funkcji pozostałości zamków w: Radzynie Chelmińskim, Rogóźnie, Pokrzywnie, Wąbrzeźnie, Kowalewie Pomorskim, Papowie Biskupim, Brodnicy, Lipieńku i Radzikach Dużych,
- wspieranie działań konserwatorskich dla zachowania obiektów sakralnych oraz zespołów dworsko-parkowych,
- objęcie ochroną prawną w formie rezerwatu kultury: zespołów pałacowo-parkowych w Jabłonowie Zamku, Melnie i Nawrze, zamku w Golubiu-Dobrzyniu, ruin zamków w Brodnicy, Kowalewie Pomorskim, Radzynie Chelmińskim, Rogóźnie Zamku i Wąbrzeźnie, zespołu klasztornego w Oborach i Skepem-Wymyślinie oraz historycznych układów urbanistycznych w: Brodnicy, Chelmży, Golubiu-Dobrzyniu, Górznie, Kikole, Kowalewie Pomorskim, Radzynie Chelmińskim, Rypinie i Wąbrzeźnie,
- utworzenie następujących parków kulturowych: chełmińskiego, Doliny Drwęcy, Doliny Gardęgi, Doliny Osy, górznińskiego, jastrzębskiego, kikolskiego, lipnowskiego, lisewskiego, lasińskiego, Melna-Gruty, ryńskiego, rypińskiego, skępskiego i zbójeńskiego.

Uszczegółowieniem kierunków zagospodarowania przestrzennego województwa jest wykaz zadań o charakterze ponadlokalnym. Wynik realizacji zadań z zakresu ochrony zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego w oparciu o podstawy prawne kształtowania sieci obszarów kulturowych, sprzyjać będzie zachowaniu najcenniejszych obiektów i zespołów dziedzictwa przeszłości regionu. W rezultacie, realizacja zadań w zakresie środowiska przyrodniczego i kulturowego przyczyni się do zwiększenia atrakcyjności regionu i zachowania walorów środowiska dla potrzeb przyszłych pokoleń.

2.1.3. Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2014 - 2020

W Osi Priorytetowej 4: *Region przyjazny środowisku*, jeden z priorytetów inwestycyjnych określono jako *Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego*. Celem szczegółowym priorytetu inwestycyjnego i oczekiwanym rezultatem ma być zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych oraz ich zachowanie.

Środowisko przyrodnicze i kulturowe stanowią bardzo istotne elementy rozwoju województwa kujawsko - pomorskiego. Są jednym z czynników wzmacniających konkurencyjność regionu i pomogą w dywersyfikacji gospodarki oraz tworzeniu nowych miejsc pracy.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych przyczyniają się w znaczącym stopniu do zmiany jakości życia społecznego, gospodarczego, a także wpływają na rozwój regionu i wzrost jego konkurencyjności.

Dalej zapisano, że realizacja tego priorytetu *służyć będzie z jednej strony zachowaniu dziedzictwa naturalnego i kulturowego, rozwojowi zasobów kultury, z drugiej bardziej efektywnemu wykorzystaniu dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionu jako źródło realnych korzyści ekonomicznych.*

Wśród spodziewanych typów i przykładów przedsięwzięć wymieniono *projekty infrastrukturalne realizowane w instytucjach kultury, bibliotekach, archiwach, muzeach, obiektach i obszarach zabytkowych, obszarach przemysłowych o wartościach historycznych, a także na konserwację zabytków ruchomych i materiałów archiwalnych stanowiących dziedzictwo dokumentacyjne.*

Przewiduje się także wsparcie działań informacyjnych i promocyjnych walorów środowiskowych i kulturowych regionu pod kątem komercyjnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego i naturalnego regionu (np. produkt regionalny), w tym poprzez dofinansowanie działalności i rozwój centrów informacji turystycznej i kulturalnej.

Realizacja celów szczegółowych ma przyczynić się do *ochrony, zachowania i zabezpieczenia obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych, rozwoju regionalnej i lokalnej infrastruktury kultury oraz zapobieganie jej degradacji. Wsparcie w tym obszarze zapobiegnie ograniczeniu zakresu ich działalności i przyczyni się do komercyjnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego. Również ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego stworzy nowe możliwości inwestycyjne i może stymulować gospodarkę regionu przez wyznaczanie nowych kierunków i sposobów rozwoju.*

W dokumencie wymieniono także potencjalnych beneficjentów i grupy docelowe wsparcia. Są nimi związki i stowarzyszenia, jednostki organizacyjne posiadające osobowość prawną; państwowe jednostki organizacyjne; organizacje pozarządowe; inne podmioty posiadające osobowość prawną; przedsiębiorcy.

2.1.4 Program Opieki nad Zabytkami województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2017-2020.

Podstawowym celem *Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko - Pomorskiego na lata 2017-2020* w skali województwa jest koordynacja i stymulacja działań związanych z opieką nad zabytkami.

We wstępie do dokumentu zapisano:

Ich wykonanie w planowanym okresie funkcjonowania przyjętych założeń jest podstawą kreowania i realizacji polityki ochrony konkretnych – ważnych z punktu widzenia realizowanej strategii – obiektów i obszarów zabytkowych. Istotnym elementem tej strategii jest także znaczące zdynamizowanie działań, mających na celu zachowanie dziedzictwa niematerialnego, którego istota, częstokroć pomijana i pomniejszana, jest niezwykle ważną częścią dziedzictwa kulturowego. Materialne świadectwa wieków minionych, język, zwyczaje i obyczaje tworzą wartości, określające tożsamość lokalną czy też regionalną, przekładając się w konsekwencji na poczucie więzi społecznych, tak niezbędnych w społecznościach lokalnych.

Skuteczne kreowanie polityki opieki nad dziedzictwem kulturowym w regionie administracyjnym wymaga podejmowania działań, zgodnych z dokumentami strategicznymi, wygenerowanymi na poziomie kraju i województwa. Zawarte w nich cele i treści przekładają się na narzędzia chroniące bądź wspierające ochronę materialnych i niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego, łącznie z ochroną krajobrazu kulturowego. Nakreślone w tych dokumentach cele i priorytety, przełożone i włączone do wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, stają się elementem współtworzącym spójny, zwarty ideowo i koncepcyjnie program ochrony i opieki dziedzictwa kulturowego w regionie. Co ważne, treści zawarte w poszczególnych programach regionalnych, przełożone na poziom krajowy, pozwalają na podejmowanie działań, opartych na wartościach środowiska kulturowego regionu. W konsekwencji, w dalszej perspektywie, wytworzą one wartości, które zdynamizują rozwój regionu, w tym przypadku oparty na kanwie elementów regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Cele wymienionego programu opieki nad zabytkami zostały określone w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 poz. 60, 1086, 1595).

W przypadku województwa kujawsko - pomorskiego jest to już trzecia edycja programu opieki nad zabytkami. W związku z tym program zawiera podsumowanie dwóch poprzednich edycji, przedstawia zmiany w stanie zasobu dziedzictwa kulturowego w ostatnich latach oraz przedstawia stan zachowania dziedzictwa kulturowego (zarówno materialnego jak i niematerialnego). Zaznaczyć przy tym należy, że istotne miejsce poświęcono tu dziedzictwu niematerialnemu. Wyszczególniono tu m. in. najcenniejsze przykłady obrzędów świątecznych i tradycyjnych zwyczajów, tradycyjnych umiejętności oraz miejscowego nazewnictwa. Odniesiono się tu także do zagrożeń i ochrony dziedzictwa niematerialnego.

Program odnosi się również do celów i kierunków działań, które są zgodne z celami nakreślonymi w ustawie oraz ze strategią rozwoju województwa, właściwymi krajowymi i wojewódzkimi dokumentami strategicznymi. Przy okazji zapisano tu, iż:

Zabytki posiadają potencjał nie tylko materialny, ale też artystyczny i poznawczy. Stanowią o tożsamości województwa, nadając jej swoisty charakter, tym samym decydują o jej konkurencyjności. Świadoma reinterpretacja dziedzictwa jest elementem budowy wspólnej tożsamości i przyczynia się do tworzenia więzi międzyludzkich i zaufania, które ułatwia interakcje oraz współdziałanie, jest kluczowym czynnikiem rozwoju kapitału społecznego. Jedynie zadbane, dobrze eksponowany obiekt jest postrzegany przez społeczeństwo jako wartość. Zabytek pojmowany w ten sposób oddziałuje na stan gospodarki i przyczynia się do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, podnosi jego walory i wzmacnia jego pozycję.

Jednocześnie bardzo istotnym jest także określenie sposobów działań zmierzających do poprawy stanu zachowania zabytków, które mogą być pomocne i wzorcowe dla analogicznych poczynań na poziomie gminy, oczywiście w ramach jej możliwości organizacyjnych i finansowych.

Znaczącą uwagę zwrócono także na wskazanie źródeł finansowania opieki nad zabytkami, uwzględniając przy okazji podział na środki krajowe, samorządowe, unijne, prywatne i inne.

2. 2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie krajowym.

2.2.1 Tezy krajowego programu ochrony zabytków.

Najważniejszym aktem planistycznym w dziedzinie ochrony zabytków jest *Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami*, który zgodnie z treścią art. 84 (ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.) jest opracowywany przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków. Krajowy Program opracowuje się na okres 4 lat (art. 85 ust. 2 ustawy).

Obecnie obowiązujący *Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami* na lata 2014 – 2017 został przyjęty przez Radę Ministrów 24 czerwca 2014 r. Proponowany program, jako cel główny stawia sobie *Wzmacnianie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków*.

Opracowano również ramowe tezy, które zostały zatwierdzone przez Ministra Kultury. Zdecydowana część zamieszczonych tam celów i kierunków powinna zostać uwzględniona w lokalnych programach opieki nad zabytkami.

Zasadniczym zadaniem Państwa w tej dziedzinie jest stworzenie mechanizmów porządkujących sferę ochrony zabytków i dopasowanie jej do gospodarki rynkowej. Rolą programu jest wytyczenie kierunków i celów oraz zadań dla poszczególnych organów administracji publicznej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Jednocześnie wyznaczone zostają także zadania mające na celu dążenie do wzmocnienia ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz sposób finansowania zamierzonych działań wraz z harmonogramem ich realizacji.

W założeniach program ten ma również na celu uporządkowanie działań w sferze ochrony poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

- zasada *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
- zasada maksymalnego nienaruszania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego cech (materialnych i niematerialnych),
- zasada najmniejszej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- zasada, zgodnie wg której usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa destrukcyjnie,
- zasada czytelności i odgraniczenia ingerencji,
- zasada odwracalności metod i materiałów,
- zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Do powyższych zasad powinni się stosować w swoich działaniach konserwatorzy, pracownicy urzędów, restauratorzy dzieł sztuki, architekci, urbaniści, archeolodzy, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych.

W tezach do *Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami* wyznaczone zostały następujące cele działań:

1. W sferze uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:

- Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
- Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków ruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
- Pełna ocena stanu krajowego zasobu dziedzictwa archeologicznego. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych.

- Objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki.
- Pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
- Ocena stanu służb i możliwości wypełniania całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.
- Ocena stanu i stopnia objęcia opieką zabytków w poszczególnych kategoriach.
- Doskonalenie i rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej i społecznej ochrony i opieki nad zabytkami.
- Udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami.

2. W zakresie działań o charakterze systemowym:

- Realizacja powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzania pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe obejmujące i dobra kultury i natury World Cultural Heritage (Światowe Dziedzictwo Kulturowe).
- Przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego wytyczającej główne założenia koncepcji ochrony w Polsce. Wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania.

3. W zakresie systemu finansowania:

- Stworzenie stabilnego i przejrzystego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

4. W zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania:

- Tworzenie systemu stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji. Stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac, przy wszystkich grupach i typach obiektów zabytkowych.
- Gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwa użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa.
- Wypracowanie i wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego. Wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

5. W zakresie kształcenia i edukacji:

- Utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony. Zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyzmu oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa. Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.
- Upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej. Tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

6. W zakresie współpracy międzynarodowej:

- Wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.
- Oparcie działań na pojęciu wspólnego dziedzictwa kultury ludzkości. Troska o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

2.2.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013.

W dniu 21 września 2004 r. została przyjęta przez Radę Ministrów *Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013* (w 2005 r. Ministerstwo Kultury przygotowało *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*), stanowiąca rządowy dokument ustanawiający ramy dla nowoczesnego patronatu państwa w obszarze kultury, a zwłaszcza dla nowocześnie rozumianej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a jednocześnie także w kontekście wspólnoty Polski z Unią Europejską. *Narodowa Strategia* zawiera również ogólne założenia do *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami*.

Zasadniczą rolą *Narodowej Strategii* jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce. W rozdz. II (*Kultura a społeczeństwo u progu XXI wieku*) tego dokumentu stwierdzono, że „*Współcześnie kultura jest jednym z podstawowych czynników rozwoju regionu w odniesieniu do kapitału intelektualnego, wyrównywania szans, rozwoju ekonomicznego (w tym szczególnie zwiększenia atrakcyjności jednostek terytorialnych dla wspólnoty terytorialnej oraz inwestorów i turystów)*”. [...]

„Ważną część dziedzictwa kulturowego Polski stanowi kultura tradycyjna, nie dająca się niczym zastąpić w kulturze narodowej. Główne kierunki sprawowanego przez Państwo mecenatu nad kulturą ludową (sztuką, rękodziełem, rzemiosłem artystycznym, folklorem) to: opieka nad twórcami i twórczością, promocja w kraju i za granicą, edukacja kulturalna tj. przekazywanie dziedzictwa kulturowego młodemu pokoleniu i kształtowanie w nim poczucia tożsamości regionalnej.

Podjęcie działań wspierających kulturę ludową, pomóc może w rozwoju kulturalnym rejonów wiejskich oraz sprzyjać konsolidacji wspólnot lokalnych. Kulturowanie i promocja szczególnie wartościowych zjawisk kultury lokalnej (sztuki ludowej, oryginalnych i nie występujących w innych miejscach zawodów, rękodzieła ludowego) stać może atutem wzmacniającym atrakcyjność turystyczną regionu, a tym samym da impuls do wzrostu gospodarczego i zwiększenia się liczby miejsc pracy”.

2.2.3 Uzupelnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020.

Rozwinięciem *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013*, jest dokument: *Uzupelnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*.

Stworzono go wprowadzając poszerzone cele strategii z jednoczesnym wskazaniem metod jej realizacji, monitorowania oraz oceny i analizy.

W dokumencie zapisano, iż misją strategii jest *„zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”*.

Cel nadrzędny określono jako zrównoważenie rozwoju kultury w regionach, natomiast celami uzupełniającymi dzięki którym zostanie to osiągnięte są:

- wzrost efektywności zarządzania sferą kultury;
- zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury;
- wzrost udziału kultury w PKB;
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków;
- modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury;
- wzrost uczestnictwa w kulturze;
- efektywna promocja twórczości;
- promocja polskiej kultury za granicą.

Realizacja celów uzupełniających odbywać się będzie w ramach pięciu obszarów priorytetowych, którym odpowiadają wnikliwie przedstawione w *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury*,

Narodowe Programy Kultury, a wśród nich m. in. program odnoszący się do dziedzictwa kulturowego: *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego*.

Stanowi on część składową Narodowej Strategii Kultury. Program ten jest zgodny z *Narodowym Planem Rozwoju (Ustawa z dnia 20.04.2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, Dz. U. z 2016 poz. 1948)* oraz z założeniami do krajowego programu ochrony zabytków. Podstawą do sformułowania *Narodowego Programu Kultury "Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego"* jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Celom operacyjnym Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020 odpowiada jedenaście programów operacyjnych Ministra Kultury, stanowiących rozszerzenie i uściślenie Narodowych Programów Kultury. Jednym z nich jest program operacyjny *Dziedzictwo kulturowe* w którym określono dwa priorytety: rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych.

Głównymi zadaniami związanymi z realizacją pierwszego priorytetu jest „*poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, wreszcie zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę*”.

Wsparcie dla rozwoju lokalnej twórczości, niwelowania różnic w dostępie do kultury i aktywizacja inicjatyw lokalnych ma za zadanie program operacyjny: *Rozwój inicjatyw lokalnych*.

Wsparcie, jakie można uzyskać w ramach tego programu obejmuje wyłącznie zadania niskobudżetowe i dotyczy m. in.:

- upowszechniania kultury;
- edukacji kulturalnej;
- promocji twórczości;
- ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

3. Zakres opieki nad zabytkami sprawowanej na obszarze Gminy, określony przez opracowania odnoszące się do powiatu wąbrzeskiego.

Z uwagi na fakt, iż powiat wąbrzeski nie posiada opracowanego i uchwalonego Powiatowego programu opieki nad zabytkami nieliczne nawiązanie do ochrony i promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego można znaleźć przede wszystkim w dokumencie o charakterze strategicznym, jakim jest *Strategia rozwoju powiatu wąbrzeskiego na lata 2013 - 2020*.

3.1. Strategia rozwoju powiatu wąbrzeskiego na lata 2013 – 2020.

W dniu 21 lutego 2013 roku Rada Powiatu Wąbrzeskiego uchwałą Nr XXV/142/2013 przyjęła dokument pod nazwą: *Strategia rozwoju powiatu wąbrzeskiego na 2013 - 2020*.

Stanowi on kilkuletni plan rozwoju nawiązujący do bardzo wielu dziedzin życia społeczności lokalnej. W dokumencie określono misję, cele i kierunki działania. Zaliczyć go należy do jednego z najistotniejszych dokumentów programowych samorządu powiatowego.

Dokument określa misję jaką powinien spełniać powiat wąbrzeski w życiu publicznym mikroregionu, którą ujęto w następujący sposób:

Powiat Wąbrzeski rozwija się w sposób zrównoważony, wspiera przedsiębiorczość, dba o rozwój stref ekonomicznych oraz promuje aktywność i integrację społeczną. Wykorzystując naturalne walory krajobrazowe jezior sprzyja rozwojowi turystyki.

Zgodnie z nią powiat wąbrzeski powinien być obszarem zrównoważonego rozwoju który będzie służył mieszkańcom. Powiat dokonując wyboru kierunków rozwoju powinien dążyć do równoważenia celów społecznych, gospodarczych, ekologicznych oraz rozwoju przestrzennego.

Wyróżniono cztery cele strategiczne zgodnie z którymi będą się koncentrować działania powiatu, są to:

1. Rozwój przedsiębiorczości i nowoczesnego rolnictwa;
2. Rozwój turystyki, agroturystyki oraz sportu i rekreacji;
3. Wzrost aktywności i integracji mieszkańców;
4. Poprawa warunków życia.

W ramach realizacji drugiego celu strategicznego, którym jest: *Rozwój turystyki, agroturystyki oraz sportu i rekreacji*, określono m. in. następujące działania niezbędne dla jego realizacji:

1. Oznakowanie szlaków i atrakcji turystycznych na terenie powiatu;
2. Promocja działalności turystycznej i agroturystycznej;
3. Promocja walorów turystycznych powiatu;

4. Promocja i rozwój produktów tradycyjnych i regionalnych.

Natomiast dla realizacji trzeciego celu strategicznego, określonego jako: *Wzrost aktywności i integracji mieszkańców*, przyjęto takie działania, jak:

1. Upowszechnianie dziedzictwa kulturowego;
2. Promowanie twórczości lokalnych artystów i wspieranie lokalnych inicjatyw.

3.2 Strategia Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Wąbrzeskiego.

W niniejszym dokumencie w podrozdziale dotyczącym dziedzictwa kulturowego gminy należące do ORSG określiły najważniejsze potrzeby związane z ochroną i rewitalizacją zabytków. W przypadku gminy Książki są to potrzeby związane z renowacją zabytkowych kościołów.

Renowacje i odnowa obiektów zabytkowych należą także do potrzeb wskazywanych przez pozostałe gminy należące do analizowanego obszaru. Z tego względu w podsumowaniu do tego fragmentu przedstawianej Strategii OSRG, zawierającym kluczowe wnioski i obserwacje zaznaczono, iż:

Na terenie ORSG wiele zabytków wymaga renowacji i rewitalizacji, niezbędne jest podjęcie działań w celu ich ochrony.

Z kolei na liście projektów komplementarnych zamieszczonych w dokumencie znajduje się *Historyczna ścieżka kulturalno-edukacyjna zabytków powiatu wąbrzeskiego*, gdzie beneficjentem będzie Powiat Wąbrzeski, Miasto Wąbrzeźno, Gmina Dębowa Łąka, Gmina Książki, Gmina Płużnica, Gmina Ryńsk, której okres realizacji przewidziano do roku 2020.

4. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.

Terytorium gminy leży w obszarze makroregionu Pojezierza Chełmińsko – Dobrzyńskiego. Na obszarze Gminy znajduje się kilka jezior, największe to Blizno, Łopatki i Wielkie. Ośrodek gminny znajduje się w Książkach.

Gmina Książki położona jest w północno - wschodniej części województwa kujawsko - pomorskiego. Jest to gmina wiejska, należąca do powiatu wąbrzeskiego. Gmina Książki należy do najmniejszych gmin nie tylko powiatu wąbrzeskiego, ale także całego województwa kujawsko - pomorskiego. Znajduje się ok. 60 km na północ od Torunia, 10 km od miasta powiatowego.

Od północy sąsiaduje z gminą Świecie nad Osą, od północnego zachodu Radzyń Chełmiński (pow. grudziądzki), od wschodu z gminą Jabłonowo Pomorskie i Bobrowo z powiatu brodnickiego, od południa z gminą Dębowa Łąka, a od zachodu z gminą Wąbrzeźno.

Gmina obejmuje obszar 86,5 km², z czego 79,6% tej przestrzeni zajmują użytki rolne. W gminie zamieszkuje ok. 4 500 osób.

Obszar gminy podzielony jest na 8 sołectw: Książki, Blizno, Osieczek, Blizienko, Łopatki, Zaskocz, Brudzawki, Szczuplinki.

Obszary leśne stanowią 64 ha powierzchni gminy, a wody 201 ha (w tym 6 jezior). Gmina ma charakter typowo rolniczy dysponując przy okazji przydatnymi do tego gruntami. Dodatkowym walorem gminy jest malownicze położenie wśród jezior oraz czyste i nieskażone środowisko. Walory te sprzyjają rozwojowi turystyki i rekreacji.

Gmina jest dość uboga w surowce naturalne.

Z uwagi na wspomniany wcześniej rolniczy charakter gminy znajdują się tu głównie zakłady nastawione na obsługę rolnictwa. Drobne zakłady na terenie gminy prowadzą działalność handlowo-usługową.

Ze względu na walory przyrodnicze i kulturowe znaczącą perspektywą dla gminy może być rozwój turystyki, agroturystyki, bazy hotelowej, budownictwa jednorodzinnego oraz utrzymanie ekologii w środowisku naturalnym.

O charakterze gminy decydują nie tylko walory przyrodnicze, ale także bogactwo dziedzictwa kulturowego.

Na terenie gminy znajduje się 3 obiekty sakralne, które wpisane zostały do rejestru zabytków: kościół parafialny p. w. św. Trójcy w Książkach wraz z otoczeniem, kościół parafialny p. w. św. Marii Magdaleny w Łopatkach oraz kościół parafialny p. w. św. Katarzyny w miejscowości Osieczek.

Na szczególną uwagę zasługuje obiekt w ostatniej z wymienionych miejscowości. Pochodząca z XIV w. świątynia została przebudowana w I dekadzie XVII w. oraz na przełomie XIX/XX w. Na uwagę zasługuje także wyposażenie świątyni: późnorenesansowy ołtarz główny zwieńczony barokowym obrazem przedstawiającym św. Stanisława Kostkę. Ponadto znajduje się tam barokowy obraz Koronacji Matki Boskiej, malowidło Ukrzyżowanie z drugiej połowy XVII w., dwa neobarokowe boczne ołtarze z połowy XIX w., rzeźby, neoromańska oprawa organów z XIX w. i granitowa kropielnica.

W miejscowości zachowały się również drewniane domy z 1840 i 1860 r.

Na pld. - zach. brzegu jeziora Wielkiego zachowały się relikty wczesnośredniowiecznego grodziska.

Dodając do tego zabytkową aleję igliczni trójcieniowej na poboczach drogi z Brudzaw, stanowiącą jedną z największych atrakcji przyrodniczych Osieczka należy stwierdzić, iż

miejsowość ta stanowi jedną z najciekawszych atrakcji turystycznych nie tylko gminy Książki, ale całego regionu.

Istotnym elementem zabytkowym i krajobrazowym w gminie są podworskie założenia parkowe. Do chwili obecnej zachowało się 5 takich założeń z których żaden nie posiada wpisu do rejestru zabytków. Są to: założenie dworsko - parkowe w Blizienku, Książkach, Łopatkach (2) i Zaskocz.

Stan ich jest bardzo różny, od bardzo złego, istniejącego jedynie w formie szczątkowej, jak np. w Blizienku po znajdujące się w dobrym stanie, jak np. w Książkach. Szczególne walory krajobrazowe i poznawcze posiada park w miejscowości Zaskocz.

Prowadzenie wszelkich prac na terenie parków wpisanych do rejestru wymaga wcześniejszego uzgodnienia i uzyskania pozwolenia K-PWKZ, natomiast prowadzenie istotnych prac w parkach znajdujących się w ewidencji wymaga opinii K-PWKZ.

W gminie zaewidencjonowane zostały 23 cmentarze, w tym 4 to cmentarze czynne. Min. 3 to cmentarze będące miejscami pamięci narodowej.

Cmentarze ewangelickie są niemal zupełnie zapomniane, a ich teren wymaga uporządkowania i oznaczenia. Szczególnie w okresie letnim utrzymuje się na nich duże zachwaszczenie i zakrzaczenie. Zabezpieczenia wymagają także pozostałości nagrobków.

Do gminy z kolei należy cmentarz ewangelicki z pocz. XX w. w miejscowości Blizno. Jego stan zachowania należy uznać za zły.

Zdecydowanie największą kategorię obiektów zabytkowych stanowią budynki mieszkalne z XIX i XX w. Najwięcej obiektów tego typu znajduje się w miejscowości Osieczek i Książki. Stan ich zachowania jest różny. Znaczna część uległa modernizacji związanej m. in. z wymianą pokryć dachowych oraz wymianą stolarki okiennej i drzwiowej na wykonaną z tworzyw sztucznych.

4.1 Obiekty zabytkowe nieruchome wpisane do rejestru zabytków.

Do rejestru zabytków zostały wpisane najcenniejsze zabytki sakralne. Natomiast z pozostałych zabytków nieruchomych pozostaje jedynie wpis dotyczący stanowiska archeologicznego (grodzisko).

KSIAŻKI

- kościół parafialny p. w. św. Trójcy wraz z otoczeniem (dawniej kościół ewangelicki), 1868-69, nr rej. A/1271 z 12.03.2007

ŁOPATKI

- kościół par. p.w. św. Marii Magdaleny, 2 ćw. XIV, 1865-7, nr rej.: A/412 z 29.04.1966

OSIECZEK

- kościół par. p.w. św. Katarzyny, 1618, XIX/XX, nr rej.: A/353 z 13.07.1936

4.2 Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomości (województwa ewidencja zabytków – wykaz).

Podstawą do opracowania poniższego zestawienia jest wykaz obiektów z ewidencji Kujawsko - Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Gmina Książki w chwili obecnej nie posiada gminnej ewidencji zabytków nieruchomości.

LP	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	NR EWID DZ	DATOWANIE
1	Blizienko		21	Założenie dworsko-parkowe	79	XIX w.
2	Blizienko			Kapliczka		XIX w.
3	Blizno			Cmentarz ewangelicki		pocz. XX w.
4	Blizno			Szkoła z bud. gospodarczymi	170	pocz. XX w.
5	Blizno			Dom	48	pocz. XX w.
6	Blizno			Budynek mieszkalny		XIX/XX w.
7	Blizno			Chata - budynek mieszkalny		XIX/XX w.
8	Blizno		22	Budynek mieszkalny	96/1	XIX/XX w.
9	Blizno		22	Budynek gospodarczy	96/1	XIX/XX w.
10	Blizno			Kapliczka	53	k. XIX w.
11	Brudzawki			Cmentarz ewangelicki		poł. XIX w.
12	Brudzawki			Cmentarz miejsce pamięci narodowej		1939 r.
13	Brudzawki		55	Szkoła	84/3	pocz. XX w.
14	Brudzawki		59	Budynek mieszkalny	87	XIX/XX w.
15	Brudzawki		66	Chata - budynek mieszkalny	89/1; 88/11	
16	Książki			Cmentarz parafialny		2. poł. XIX w.
17	Książki			Cmentarz ewangelicki		XIX/XX w.
18	Książki			Cmentarz ewangelicki		k. XIX w.
19	Książki			Cmentarz ewangelicki		pocz. XX w.
20	Książki			Cmentarz wojenny		1945 r.
21	Książki			Cmentarz miejsce pamięci narodowej		1960 r.
22	Książki-Łopatki			Aleja przydrożna	Książki Obręb 0004 dz. 188; obręb 0005 dz. 140/3;	XIX w./ pocz. XX w.
23	Książki			Dworzec PKP	187/2	pocz. XX w.

24	Książki			Nastawnia	1275	2. ćw. XX w.
25	Książki			Szalet	187/2	pocz. XX w.
26	Książki			Dróżnicówka	187/2	pocz. XX w.
27	Książki		1	Dróżnicówka		pocz. XX w.
28	Książki		2	Dróżnicówka	187/2	pocz. XX w.
29	Książki		3	Kuźnia	589/4	pocz. XX w.
30	Książki		10	Dom pracowników kolei	1275	przeł. XIX/ XX w.
31	Książki		14	Dróżnicówka	1275	kon. XIX w.
32	Książki		15	Zagroda	788/5	2. poł. XIX w.
33	Książki		24	Obora	798	pocz. XX w.
34	Książki		32	Dom		XIX/XX w.
35	Książki		123	Chata - bud. mieszkalny		2. poł. XIX w.
36	Książki		262	Dom	495	XIX/XX w.
37	Książki		41 ?	Dom		2. poł. XIX w.
38	Książki			Dom (przy torach kolejowych)		kon. XIX w.
39	Książki			Chata - bud. mieszkalny	252/1	2. poł. XIX w.
40	Książki			Obora	789/3	pocz. XX w.
41	Książki			Czworak	21/5	pocz. XX w.
42	Książki			Kapliczka	218/2	2. poł. XIX w.
43	Książki			Dom	403/4	pocz. XX w.
44	Książki			Dom	702/3	pocz. XX w.
45	Książki			Zagroda	695/3	1. poł. XIX w.
46	Książki	Główna		Mleczarnia		ok. 1900 r.
47	Książki	Główna	3 B	Urząd pocztowy	221	I. 20- te XX w.
48	Książki	Główna	4A	Dom	513/2	XIX/XX w.
49	Książki	Główna	5	Dom	220	pocz. XX w.
50	Książki	Ks. Kujawskiego	1	Dom	514/3	pocz. XX w.

51	Książki	Ks. Kujawskiego	7	Pastorówka ob. plebania	516/1	1860-61 r.
52	Książki	Ks. Kujawskiego	9	Dom	518	pocz. XX w.
53	Książki	Ks. Kujawskiego	11	Dom	520/3	pocz. XX w.
54	Książki	Ks. Kujawskiego	19	Dom	521/1	pocz. XX w.
55	Książki	Ks. Kujawskiego	21	Dom	523	pocz. XX w.
56	Książki	Ks. Kujawskiego	32	Dom	620	pocz. XX w.
57	Książki	Ks. Kujawskiego	33	Dom	531/18	pocz. XX w.
58	Książki	Ks. Kujawskiego	34	Dom	620	pocz. XX w.
59	Książki	Ks. Kujawskiego	66	Dom	675/1	XIX/XX w.

60	Książki	Ks. Kujawskiego	185	Dom		XIX/XX w.
61	Książki	Okrężna	11	Dom	397	pocz. XX w.
62	Książki	Olsztyńska	7	Dom	495	pocz. XX w.
63	Książki	Północna	2	Dom	543,5	XIX/XX w.
64	Książki	Północna	39	Założenie dworsko-parkowe	68/3, 1037/21, 1037/23	XIX w.
65	Książki	Północna	40	Dwór	1037/23	k. XIX w.
66	Książki	Północna	5	Czworak		
67	Książki	Północna	15	Czworak	21/5	XIX/XX w.
68	Książki	Północna	26	Czworak	1026/6	pocz. XX w.
69	Książki	Spacerowa	3	Dom	626	pocz. XX w.
70	Książki	Spacerowa	4	Dom	598	pocz. XX w.
71	Książki	Spacerowa	5	Dom	598	pocz. XX w.
72	Książki	Spacerowa	11	Dom	629/4	pocz. XX w.
73	Książki	Szkolna	1	Dom	589/3, 589/4	pocz. XX w.
74	Książki	Szkolna	5	Dom	590	pocz. XX w.
75	Książki	Szkolna	32	Dom	279	pocz. XX w.
76	Książki	Szkolna	38	Szkoła	328/1	pocz. XX w.
77	Książki	Szkolna	39	Dom	602/4	pocz. XX w.
78	Książki	Szkolna	43	Dom	607	pocz. XX w.
79	Książki	Toruńska / Szkolna	1	Dom Nauczyciela		ok. 1900 r.
80	Książki	Wąbrzeska	5	Dom	229	pocz. XX w.
81	Książki	Wąbrzeska	7	Dom	231/3	pocz. XX w.
82	Łopatki			Cmentarz przykościelny		XIV w., 1920 r.
83	Łopatki			Cmentarz parafilany		1. ćw. XX w.
84	Łopatki			Cmentarz ewangelicki		pocz. XX w.
85	Łopatki			Cmentarz ewangelicki		pocz. XX w.
86	Łopatki			Cmentarz rodowy		2. poł. XIX w.
87	Łopatki			Cmentarz choleryczny		XIX w.
88	Łopatki-Sitno			Aleja przydrożna	Książki obręb 0005 dz. 140/2	XIX w.
89	Łopatki			Założenie dworsko-parkowe	312; 314; 313/5; 313/6	
90	Łopatki			Założenie dworsko-parkowe	62, 64/2, 70, 71/2	XIX w.
91	Łopatki			Dwór	443/4	ok. poł. XIX w.
92	Łopatki		1	Dom	234	pocz. XX w.
93	Łopatki		4	Dom	157/4	pocz. XX w.
94	Łopatki		25	Dom	173/1	pocz. XX w.

95	Łopatki		37	Mleczarnia	37	k. XIX w.
96	Łopatki		42	Szkoła	64/1	pocz. XX w.

97	Łopatki		42	Budynek gospodarczy przy szkole	64/1	pocz. XX w.
98	Łopatki		42	Budynek gospodarczy przy szkole	64/1	pocz. XX w.
99	Łopatki		51	Plebania	96/2, 96/3	l/ 80 - te XIX w.
100	Łopatki			Kapliczka		XIX w.
101	Łopatki			Krzyż	206	po 1945 r.
102	Łopatki		74	Dom	447/1	pocz. XX w.
103	Łopatki		84	Dom	324	lata 20-te XX w.
104	Łopatki		88	Dom	145/2	k. XIX w.
105	Łopatki		96	Dom	429/1	pocz. XX w.
106	Łopatki			Dom	430/2	pocz. XX w.
107	Łopatki			Chałupa	252/1	ok. XVIII-XIX w.
108	Łopatki Polskie			Cmentarz ewangelicki		k. XIX w.
109	Łopatki Polskie			Cmentarz miejsce pamięci narodowej		1966 r.
110	Polskie Łopatki			Dom	30/1	1. ćw. XX w.
111	Nowe Łopatki		99	Szkoła	147/1	pocz. XX w.
112	Nowe Łopatki		99	Budynek gospodarczy przy szkole	147/1	pocz. XX w.
113	Nowe Łopatki			Dom	402	pocz. XX w.
114	Osieczek			Cmentarz przykościelny		XIV w.
115	Osieczek			Cmentarz ewangelicki		2. poł. XIX w.
116	Osieczek			Cmentarz ewangelicki		k. XIX w.
117	Osieczek			Cmentarz ewangelicki		pocz. XX w.
118	Osieczek		2	Dom	352/1	2. poł. XIX w.
119	Osieczek		4	Dom	420	pocz. XX w.
120	Osieczek		9	Dom	411	pocz. XX w.
121	Osieczek		20	Dom	656/11	pocz. XX w.
122	Osieczek		101	Dom	185/5	pocz. XX w.
123	Osieczek		146	Dom	298/7	pocz. XX w.
124	Osieczek		169	Dom	345/5	pocz. XX w.
125	Osieczek		170	Dom	347/1	pocz. XX w.
126	Osieczek		187	Dom	359/4	pocz. XX w.
127	Osieczek		188	Mleczarnia	430/1	pocz. XX w.
128	Osieczek		190	Plebania	435/5	2. poł. XIX w.
129	Osieczek			Kapliczka	330	2. poł. XIX w.
130	Osieczek			Kapliczka		pocz. XX w.
131	Osieczek			Chałupa	753	pocz. XX w.
132	Osieczek			Szkoła	359/3	pocz. XX w.

133	Osieczek			Budynek gospodarczy	359/4	pocz. XX w.
134	Osieczek			Zagroda	361/5	pocz. XX w.
135	Osieczek		11	dom		XIX/XX w.
136	Osieczek		224	dom		XIX/XX w.
137	Osieczek		236	dom		II poł. XIX w.
138	Osieczek			Chałupa		XIX/XX w.
139	Osieczek			dom		XIX/XX w.
140	Osieczek			dom		XIX/XX w.
141	Osieczek			dom		XIX/XX w.
142	Osieczek			dom	208/7	XIX/XX w.
143	Osieczek			dom	493/3	XIX/XX w.
144	Osieczek			budynek gospodarczy		k. XIX w.
145	Osieczek			dom		XIX/XX w.
146	Osieczek			dom		XIX/XX w.
147	Szczuplinki			Cmentarz ewangelicki		2. poł. XIX w.
148	Szczuplinki			Cmentarz ewangelicki		2. poł. XIX w.
149	Szczuplinki			Szkoła		1904 r.
150	Szczuplinki		7	Budynek mieszkalny	46/9; 45/3	XIX/XX w.
151	Szczuplinki		17	Budynek mieszkalny	19	XIX/XX w.
152	Szczuplinki		28	Budynek mieszkalny	97	XIX/XX w.
153	Zaskocz			Park dworski		XIX w.
154	Zaskocz			Dom	36/4	1910 r.
155	Zaskocz		6	Oficyna (2)	36/30	pocz. XX w.
156	Zaskocz		7	Czworak (15)	88/1	pocz. XX w.
157	Zaskocz		11	Szkoła	89/1	pocz. XX w.

158	Zaskocz			Dróżnicówka		pocz. XX w.
159	Zaskocz-Książki-Brudzawki			Aleja przydrożna	obręb Książki 0003: dz. 315/14; 315/19; 316/2; 284/4; 247/2; 244/2; 78/1; obręb 0004 dz. 558; 271; 228/3; 224/3; 188;	pocz. XX w.

4.3. Wykaz cmentarzy ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu gminy Książki.

BLIZNO

1. Cmentarz ewangelicki, pocz. XX w.

BRUDZAWKI

1. Cmentarz ewangelicki, poł. XIX w.
2. Cmentarz - miejsce pamięci narodowej z 1939 r.

KSIĄŻKI

1. Cmentarz parafialny – 2 poł. XIX w.
2. Cmentarz ewangelicki – XIX/XX w.
3. Cmentarz ewangelicki – XIX/XX w.
4. Cmentarz ewangelicki – pocz. XX w.
5. Cmentarz wojenny - 1945 r.
6. Cmentarz - miejsce pamięci narodowej z 1960 r.

ŁOPATKI

1. Cmentarz przykościelny –XIV w., 1920 r.
2. Cmentarz parafialny – 1 ćw. XIX w.
3. Cmentarz ewangelicki – pocz. XX w.
4. Cmentarz ewangelicki – pocz. XX w.
5. Cmentarz rodowy – 2 poł. XX w.
6. Cmentarz choleryczny – XIX w.

ŁOPATKI POLSKIE

1. Cmentarz ewangelicki – k. XIX w.
2. Cmentarz miejsce pamięci narodowej z 1966 r.

OSIECZEK

1. Cmentarz przykościelny – XIV w.
2. Cmentarz ewangelicki – 2 poł. XIX w.

3. Cmentarz ewangelicki – k. XIX w.
4. Cmentarz ewangelicki – pocz. XX w.

SZCZUPLINKI

1. Cmentarz ewangelicki – 2 poł. XIX w.
2. Cmentarz ewangelicki – 2 poł. XIX w.

4.4. Wykaz parków i zieleni komponowanej ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

BLIZIENKO

ZAŁOŻENIE DWORSKO-PARKOWE z XIX w., nr ewid. dz. 79

KSIĄŻKI - ŁOPATKI

Aleja przydrożna z XIX w. pocz. XX w., obręb 0004 dz.188; obręb 0005 dz. 140/3

KSIĄŻKI UL. PÓLNOCNA 39

Założenie dworsko-parkowe z XIX w. nr ewid. dz. 68/3, 1037/21, 1037/23

ŁOPATKI-SITNO

Aleja przydrożna z XIX w.; nr ewid. dz. Książki obręb 0005 dz. 140/2

ŁOPATKI

- Założenie dworsko parkowe nr ewid. dz. 312, 314, 313/5, 313/6
- Założenie dworsko parkowe z XIX w.; nr ewid. dz. 62, 64/2, 70,70/2

ZASKOCZ

Pałac dworski z XIX w. nr ewid. dz. 36/45

ZASKOCZ - KSIĄŻKI - BRUDZAWKI

Aleja przydrożna z początku XX w.; obręb Książki 0003: dz. 315/14; 315/19; 316/2, 284/4; 272/2; 244/2; 78/1; obręb 0004 dz. 558, 271, 228/3, 224/3, 188.

4.5. Obiekty ruchome z terenu gminy wpisane do rejestru zabytków.

Z terenu gminy Książki do rejestru zabytków zostały wpisane obiekty stanowiące wyposażenie kościołów. Jednak ze względów bezpieczeństwa tych obiektów nie zostają one wyszczególnione w niniejszym opracowaniu.

4.6. Krajobraz kulturowy (obszarowe wpisy do rejestru zabytków).

Z terenu gminy Książki brak jest obszarowych wpisów do rejestru zabytków.

5. Zabytki archeologiczne.

5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków z terenu gminy.

Na terenie gminy znajduje się 1 stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków:

- grodzisko, Osieczek, stan. arch. nr 1, AZP 34-48/1, nr rej. C/34 z 27. 09. 1965

5.2. Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej.

- grodzisko, Osieczek, stan. arch. nr 1, AZP 34-48/1, nr rej. C/34 z 27.09.1965

5.3. Zestawienie liczbowe stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków.

Istotną częścią dziedzictwa kulturowego są zabytki archeologiczne. Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne – warstwy kulturowe i obiekty archeologiczne, jak i ruchome zabytki z nich pochodzące, jak i luźno znajdowane skarby. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1966 nr 120 poz. 564) określa je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

Zgodnie z zapisami w polskim prawie zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz. U. z 2017 poz. 60, 1086, 1595).

Zasadniczą metodą rejestracji stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje całościowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez badania powierzchniowe terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych,

instytucjach i publikacjach. Jednakże trzeba wyraźnie zaznaczyć, że zbiór zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych w ramach programu AZP, nie jest ostateczny. Badania powierzchniowe nie są metodą doskonałą rejestracji stanowisk, a zwłaszcza wyznaczania ich zasięgów. Z tego względu proces ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest otwarty i ciągle uzupełniany w ramach archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP, mimo swojej niejednokrotnie ułomności, jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o danym terenie.

Obszar gminy Książki znajduje się na pięciu obszarach AZP: 32-48, 33-48, 33-47, 34-48, 34-47.

Na terenie gminy zostało zarejestrowanych 660 faktów osadniczych (497 stanowisk archeologicznych), wyróżnionych przede wszystkim na podstawie badań powierzchniowych w ramach akcji Archeologiczne Zdjęcie Polski i zapisków archiwalnych oraz prac związanych z realizacjami różnego rodzaju inwestycji dając obraz osadnictwa pradziejowego terenu analizowanej gminy.

Najpełniejszy obraz dawnego osadnictwa powinna zawierać gminna ewidencja zabytków archeologicznych. Składa się ona z mapy w skali 1: 25 000 z naniesionym rozmieszczeniem poszczególnych stanowisk oraz kart GEZ z podstawowymi informacjami odnoszącymi się do każdego ze stanowisk.¹

Wspomniane osadnictwo rozmieszczone jest w większych lub mniejszych skupiskach na większości obszaru gminy i jest wyraźnie związane z ciekami wodnymi, które stwarzały sprzyjające warunki do osadnictwa.

Zauważalny jego brak wynika tu częściowo zapewne z warunków terenowych, które uniemożliwiały dawne osadnictwo, jednak zdecydowanie ważniejszym powodem braku zarejestrowania stanowisk archeologicznych na wymienionych obszarach może być niedoskonałość przeprowadzonych badań powierzchniowych. W związku z tym postulowana winna być, przynajmniej w częściowa, weryfikacja uzupełniająca dotychczasowe wyniki badań powierzchniowych AZP.

¹ Gmina Książki w chwili obecnej nie posiada wykonanej ewidencji zabytków archeologicznych. Jej założenie zostało zaplanowane w niniejszym programie do końca 2019 r.

Zarejestrowane stanowiska archeologiczne z terenu gminy Książki w znacznej części przypadków występują w większych lub mniejszych skupiskach rozciągających się nierzadko wzdłuż niewielkich obecnie cieków wodnych.

Największym takim skupiskiem jest zespół stanowisk znajdujących się na terenie i wokół miejscowości Łopatki, Blizno, Blizienko, Szczuplinki i Zaskocz.

Duży zespół stanowisk znajduje się także na miejscowości Książki.

Biorąc pod uwagę ukształtowanie terenu jak i rozmieszczenie stanowisk wydaje się, że osadnictwo na całym obszarze gminy mogło być jeszcze intensywniejsze niż wykazują to wyniki dotychczasowych badań AZP.

FAKTY OSADNICZE	ilość	w tym wpisanych do rejestru
a. grodziska	1	1
b. osady	335	-
c. cmentarzyska	4	-
d. grób skrzynkowy	1	-
e. ślady osadnicze	291	-
f. obozowisko	23	-
g. domniemane stanowiska	5	-
razem	660	1

Źródło: Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Toruniu.

Pod względem chronologicznym najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy sięgają paleolitu, starszej epoki kamienia.² Z okresem tym związane jest 1 stanowisko w Łopatkach (AZP 33-47/142), określone funkcjonalnie jako ślad osadniczy.

154 fakty osadnicze z terenu gminy zostało określonych ogólnie na epokę kamienia, przy czym najwięcej datowanych jest na okres neolitu i nieco mniej schyłkowego neolitu. Szczególnie licznie stanowiska z okresu młodszej epoki kamienia (ok. 4500-1800 lat p.n.e.) występują w miejscowościach Szczuplinki, Łopatki, Zaskocz i reprezentowane są głównie przez kulturę pucharów lejkowatych, których zarejestrowano aż 23. Na drugim miejscu pod względem ilości stanowisk okresu neolitu znajdują się osady kultury amfor kulistych z liczbą 51 zaewidencjonowanych stanowisk. Na okres kultury lendzielskiej przypada co najmniej 15 stanowisk, a 12 na okres kultury ceramiki wstęgowej i 1 na okres kultury ceramiki wstęgowej rytej.

² Epokę kamienia można ogólnie podzielić na 3 okresy: paleolit (starszą epokę kamienia), mezolit (środkową epokę kamienia) i neolit (młodsza epokę kamienia). Na terenie gminy nie zarejestrowano żadnych stanowisk archeologicznych z okresu paleolitu.

60 faktów osadniczych określono ogólnie na okres pradziejów.

Dalsza intensyfikacja osadnictwa pradziejowego nastąpiła w epoce brązu i żelaza. Łącznie z tego okresu zarejestrowano 206 faktów osadniczych. Przykładem są tu relikty osadnictwa kultury przeworskiej i łużyckiej. Stanowiska z tych okresów zarejestrowano na terenie całej gminy, a szczególnie w miejscowości Szczuplinki, Książki, Łopatki.

Z epoką żelaza związane są 3 stanowiska należące do kultury pomorskiej. Zarejestrowano je w Osieczku, Zaskoczcu i Blizienku. W przypadku miejscowości Blizienko zarejestrowano grób skrzynkowy, a w pozostałych przypadkach są to cmentarzyska.

Dalszy rozwój osadnictwa nastąpił w okresie wczesnego średniowiecza (z okresem wczesnego średniowiecza powiązano 71 faktów osadniczych, natomiast z okresem późnego średniowiecza - 90), a zwłaszcza w okresie wielkiego procesu kolonizacyjnego w XIII i XIV wieku. Z tego okresu pochodzą pierwsze pisane wzmianki o Osieczku, Brudzawkach i Zaskoczcu oraz Szczuplinkach. Najwcześniejszą z nich potwierdzoną metrykę posiada Osieczek, o którym pierwszą wzmiankę zanotowano w roku 1222 r.

Natomiast z XVII w. pochodzą pierwsze potwierdzone pisemne wzmianki o miejscowości Książki.

Źródła pisane znajdują też odzwierciedlenie w materiałach archeologicznych.

Największą liczbę faktów osadniczych określono funkcjonalnie jako ślady lub punkty osadnicze. Zdecydowanie przeważają fakty osadnicze chronologicznie związane z kulturą łużycką i okresem wpływów rzymskich.

Na terenie gminy znajdują się 4 stanowiska określone funkcjonalnie jako cmentarzyska.

Powyższy przegląd osadnictwa odnosi się do wszystkich stanowisk archeologicznych (określonych funkcjonalnie jako osady, ślady i punkty osadnicze, cmentarzyska, skarby), przedstawia więc pełen (zgodnie z dostępnym obecnie poziomem badań) obraz osadnictwa na obszarze gminy Książki.

Osadnictwo pradziejowe uzależnione było od warunków terenowych. Zasadnicze znaczenie miały tu przepływające ciekami wodne.

Zarejestrowane fakty osadnicze na tym obszarze skupiają się przede wszystkim na krawędziach i stokach dolinek cieków wodnych oraz piaszczystych wyniesieniach pradolinowych. Największe skupienie osadnictwa występuje w okolicach miejscowości Szczuplinki, Łopatki, Osieczek, Zaskocz, Książki. Miejscowości te istnieją od średniowiecza, a dowodem ciągłości osadnictwa są nowożytnie materiały ceramiczne z XVI-XVIII wieku.

Ciekawie przedstawiają się fakty osadnicze związane z okresem wczesnego i późnego średniowiecza oraz nowożytnym. Osadnictwo z tych okresów wyraźnie zajmuje coraz to

nowsze obszary oddalając się od dolin cieków wodnych. Szczególne znaczenie dla okresu wczesnego średniowiecza ma tu grodzisko wpisane do rejestru zabytków zarejestrowane w miejscowości Osieczek.

Wiele ze stanowisk archeologicznych położonych na terenie gminy wymaga badań weryfikacyjno-sondażowych oraz zwrócenia uwagi na zagrożenie płynące ze strony nielegalnych eksploratorów.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z K-PWKZ.

6. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.

6.1. Stan zachowania zabytków nieruchomych, ruchomych i dziedzictwa archeologicznego.

W centralnej części gminy znajduje się miejscowość Książki, która jednocześnie jest jej siedzibą. Wprawdzie pierwsze dokumenty pisane dotyczące samej miejscowości pochodzą dopiero z I poł. XVII w., to należy przypuszczać, iż ma ona średniowieczną metrykę. Dowodzi tego nazwa wsi, która wywodzi się od nazwy rodowej Ksionsken, pojawiającej się w źródłach w I poł. XV w.

Wiadomo, że w 1635 r. osiedliło się tu 8 rodzin ze Śląska. Jednak formalnie początek wsi wiąże się z lokacją wsi na prawie olęderskim. Księżna Anna Katarzyna Konstancja Waza starościna brodnicka (córka króla Zygmunta III Wazy) w dniu 24 lipca 1638 r. wystawiła przywilej dla kolonistów niemieckich tzw. Olędrów. Książki przynależały wtedy administracyjnie do starostwa brodnickiego, a sama księżna była posiadaczką znacznych dóbr ziemskich w tych okolicach.

Nowi osadnicy przynieśli ze sobą znajomość wysokiej kultury rolnej i hodowlanej, co pozwalało im na szybkie zagospodarowanie się i efektywniejszy rozwój.

W II poł. XVII w. źródłach występują już Książki Małe i Książki Wielkie. Podano wtedy, że są to osady nie płacące dziesięciny na rzecz kościoła.

W chwili I rozbioru Polski w Książkach było 56 rodzin chłopskich. We wsi znajdował się niewielki drewniany kościół z otaczającym go cmentarzem oraz dzwonnica na rusztowaniach.

W okresie zaborów Książki często zmieniały swoich właścicieli.

W 1878 r. Książkom Małym administracja niemiecka nadała nazwę Gut Hohenkirh, a od 1868 r. obowiązywała nazwa Hohenkirh.

Budowę kościoła rozpoczęto w lipcu 1868 r., a zakończono w czerwcu 1869 r. Z kolei w 1864 r. kaplicę w Książkach wybudowali baptyści.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości od stycznia 1920 r., miejscowość po raz pierwszy przyjęła polską nazwę Książki.

Spośród wszystkich miejscowości gminy najwięcej obiektów o charakterze zabytkowym zachowało się właśnie w Książkach.

Najcenniejszym obiektem jest wspomniany wyżej kościół parafialny p. w. św. Trójcy (dawniej kościół ewangelicki). Kościół jest jednym z trzech obiektów z terenu gminy wpisanych do rejestru zabytków.

Wśród pozostałych zabytków zdecydowaną większość stanowią budynki mieszkalne. Najczęściej przedstawiają dobry stan techniczny, jednak niekiedy zakres przekształceń spowodowany pracami modernizacyjnymi sprawił, że obiekty te straciły wiele swoich cech.

Oprócz obiektów mieszkalnych na szczególną uwagę zasługuje zespół budynków PKP, obecna plebania, poczta i dwór.

Do najstarszych miejscowości gminy należy Osieczek. Najstarsze pisane wzmianki źródłowe o nim pochodzą z 1222 r. z dokumentu księcia Konrada Mazowieckiego, który nadał wieś pierwszemu biskupowi pruskiemu Chrystianowi.

Jednak o dużo wcześniejszym zasiedleniu tego miejsca świadczą zachowane do dziś pozostałości wczesnośredniowiecznego grodziska (obiekt wpisany do rej. zabytków).

W 1573 r. wieś przeszła w ręce wojewody Jana Działyńskiego, który jako opiekun kościoła dokonał w nim prac remontowych dobudowując wieżę i kaplicę z podziemiem mające służyć jako rodzinny grobowiec.

Okres wojen szwedzkich zakończył się wyludnieniem miejscowości na skutek m. in. panującej cholery, czego pozostałością mają być figury na krańcach wsi pod którymi chowano zmarłych.

W 1840 r. władze pruskie wybudowały istniejący do dziś budynek szkoły.

Najważniejszym zabytkiem jest kościół par. p.w. św. Katarzyny (obiekt wpisany do rej. zabytków). Wraz z pozostałościami grodziska należy do największych atrakcji turystycznych gminy.

Pozostałe obiekty zabytkowe stanowią w większości budynki mieszkalne o różnym stanie przekształcenia. Z pozostałych zabytków na uwagę zasługuje przede wszystkim budynek plebanii. Osieczek to druga pod względem liczby obiektów zabytkowych miejscowość gminy.

Kolejna wieś o XIII wiecznej metryce to Brudzawki. W dokumentach krzyżackich nazywano ją Klein Brusau, Klein Brudzaw, Browse, Bruschau, Brusau.

W 1561 r. wieś nabywa Jan Działyński w rękach którego rozkwita dzięki sprawnemu gospodarowaniu.

We wrześniu 1939 r. na miejscowym zwirowisku hitlerowcy rozstrzelali okoliczną elitę intelektualną. W celu upamiętnienia zbrodni w miejscu tym postawiono pomnik.

Na terenie wsi znajduje się zabytkowa szkoła i dwa zabytkowe budynki mieszkalne oraz cmentarz ewangelicki.

Średniowieczną metrykę posiadają też Łopatki, wspomina o nich krzyżacki kronikarz Konrad. Sama nazwa wskazuje, że mogła być wsią służebną produkującą na potrzeby dworu książęcego. W 1410 r. wieś całkowicie spłonęła za wyjątkiem kościoła. Co najmniej do 1438 r. ziemia leżała tu odłogiem. Później stopniową ją zagospodarowywano, aby z biegiem czasu znowu opustoszeć.

W połowie XVI w. dobra łopackie wziął w posiadanie Jerzy z Konopatu, który wznosił zabudowania folwarczne. Okres II wojny szwedzkiej ponownie doprowadził do opustoszenia Łopatek, które następnie zasiedlono kolonistami niemieckimi. W czasie zaborów majątek łopacki został zarekwirowany przez władze pruskie.

Najważniejszym zabytkiem Łopatek jest kościół par. p.w. św. Marii Magdaleny (trzeci i ostatni budynek wpisany do rej. zabytków) z cmentarzem przykościelnym. Oprócz niego wymienić należy plebanię, założenie dworsko parkowe, szkołę i mleczarnię.

Podobnie jak w poprzednich przypadkach najliczniejszą grupę zabytków stanowią budynki mieszkalne o różnym stanie przekształcenia.

Na terenie miejscowości licznie reprezentowane są także cmentarze. Oprócz wymienionego cmentarza przykościelnego znajdują się tu jeszcze dwa ewangelickie, parafialny, choleryczny oraz rodowy.

Z kolei w Łopatkach Polskich znajduje cmentarz ewangelicki oraz cmentarz będący miejscem pamięci narodowej.

Podobnie na XIII w. datowana jest wieś Szczuplinki. Pierwsza źródłowa wzmianka związana jest z rokiem 1268 i spaleniem przez Prusów obronnego grodu. W kronice Mikołaja z Jeroschina (1335 r.) miejscowość określana jest jako Zipfil, natomiast w najstarszych dokumentach krzyżackich występuje jako Czhippiln.

W 1790 r. właścicielka majątku przekazała majątek zamieszkującym go rolnikom w wieczystą dzierżawę, a w 1835 r. Szczuplinki w całości sprzedano potomkom dzierżawców.

Na terenie miejscowości znajdują się pozostałości dwóch cmentarzy ewangelickich. W ewidencji zabytków ujęto też 3 budynki mieszkalne i szkołę.

Na XIII w. jest datowana leżąca w płd. - zach. części gminy wieś Zaskocz, znana pierwotnie jako Szaskocz. W XV w. majątek należał do Jana z Cymbarka, który oddał wieś chłopom za czynsz. W 1410 r. majątek został zupełnie zniszczony przez pożar. Podobny los spotkał Zaskocz w trakcie I i II wojny szwedzkiej.

Na terenie miejscowości charakter zabytkowy posiada założenie dworsko - pałacowe na terenie którego znajduje się budynek z 1910 r. (obecnie dom wielorodzinny nr 6). W ewidencji zabytków znajduje się także dróżnicówka, oficyna, czworak i szkoła. Na zabudowę miejscowości należy zwrócić uwagę podczas sporządzania gminnej ewidencji zabytków nieruchomości, ponieważ zwłaszcza w części objętej zwartą zabudową występuje znacznie więcej obiektów o XIX wiecznej metryce.

Z XIV w. pochodzą źródła pisane na temat wsi Blizienko. Z tego okresu w dokumentach krzyżackich wymieniany jest dwór z majątkiem i inwentarzem.

Do obiektów zabytkowych zalicza się założenie dworsko - parkowe z XIX w. oraz kapliczka z tego samego okresu.

Z kolei na obszarze sąsiedniego Blizna do budynków o charakterze zabytkowym zaliczono 5 budynków mieszkalnych, budynek szkoły oraz kapliczkę. W miejscowości znajdują się także pozostałości ewangelickiego cmentarza.

Jak wynika z przedstawionego wyżej krótkiego przeglądu dziejów miejscowości gminy Książki mają one bogate i długie dzieje. Z najstarszych okresów zachowały się jedynie obiekty sakralne oraz grodzisko w Osieczku. Pozostałe obiekty są znacznie młodsze i pochodzą głównie z XIX w. i początku XX w. Najlichnieszą kategorią są budynki mieszkalne o różnym stadium przekształcenia wynikającym z przeprowadzanych modernizacji. Najczęstszym powodem tych zmian jest wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, zmiana pokrycia dachowego oraz ocieplanie ścian.

Znacznie mniej licznie wśród obiektów zabytkowych występują budynki gospodarcze.

Gminę Książki charakteryzuje też znaczna liczba cmentarzy. Są to głównie cmentarze ewangelickie będące w złym stanie zachowania. Miejsca te wymagają uporządkowania i dodatkowego upamiętnienia.

Różny stan przedstawiają też założenia dworsko - parkowe. Do gminy należą założenia w miejscowościach Zaskocz i Łopatki. Gorszy stan przedstawia założenie w Łopatkach, które wymaga prac renowacyjnych. Z kolei w miejscowości Zaskocz park znajduje się w stanie zadawalającym.

6.2. Obszary największego zagrożenia dla zabytków nieruchomych.

Opierając się na planach inwestycyjnych gminy można określić obszary zagrożeń dla nienaruszonego zachowania zabytków:

- Umieszczenie wież telefonii cyfrowej oraz potencjalne zagrożenie w postaci budowy elektrowni wiatrowych – tego typu obiekty trwale mogą zmieniać panoramę miejscowego krajobrazu, stanowią konkurencję dla dominujących do tej pory elementów architektury zabytkowej zarówno wiejskiej jak i miejskiej, np. wież kościołów i samych budynków sakralnych. Zatraceniu ulegają wtedy walory widokowe zabytku, przestrzennego założenia rustykalnego.
- Szerokich działań wymagają sprawy związane z budownictwem drewnianym, stanowiącym w przypadku gminy Książki pozostałości drewnianej zabudowy wsi. Są to obiekty z reguły w najgorszym stanie technicznym z racji użycia do ich budowy nietrwałych materiałów, brakiem bieżących napraw i nieprzystosowaniem do obecnych wymogów cywilizacyjnych. Istotna jest tu także kwestia zabezpieczenia przeciwpożarowego.
- Zagrożone są dawne cmentarze, zwłaszcza poewangelickie. W chwili obecnej nie są użytkowane, ulegają więc szybkiemu zapomnieniu i dewastacji. Brakuje oznaczeń i tablic informacyjnych, a brak środków finansowych nie pozwala na rewaloryzację tych cmentarzy.
- Zagrożeniem jest postępująca dewastacja niektórych parków. Niedostateczny dozór oraz brak podstawowych prac pielęgnacyjnych prowadzi do coraz głębszej degradacji drzewostanu.
- Niedostateczna ilość środków publicznych przeznaczona na rewitalizację.
- Degradacja spowodowana koniecznością dostosowania starszych budynków do wymogów współczesnych. Prowadzone z tego względu prace remontowo-adaptacyjne na obiektach zabytkowych prowadzą często do likwidacji oryginalnych elementów dekoracji architektonicznej, klatek schodowych, zastępowanie oryginalnych materiałów budowlanych współczesnymi, przede wszystkim chodzi o zastępowanie drewnianej stolarki okiennej i

drzwiowej elementami wykonanymi z plastiku, dachówki ceramicznej blachodachówką, ocieplanie styropianem. Działania takie prowadzą do degradacji nie tylko pojedynczych obiektów, ale i całych obszarów dawnej zabudowy, co prowadzi ją do pozbawienia właściwego klimatu i wynikających z tego właściwości turystycznych. Zagrożenie to dotyczy szczególnie obiektów charakterze zabytkowym, które nie zostały wpisane jeszcze do rejestru zabytków.

- Problemy może nieść ewentualne lokowanie nowoczesnej zabudowy (zwłaszcza wielkokubaturowej) w sąsiedztwie obiektów o charakterze zabytkowym. Nowo wznoszone obiekty muszą zostać dostosowane do istniejącej już zabudowy poprzez zachowanie odpowiednich gabarytów, odpowiedniego stylu architektonicznego, tradycyjnych kształtów dachów, elementów dekoracyjnych i wykończeniowych, odpowiedniej kolorystyki.

W związku z postępującą intensyfikacją produkcji rolniczej na terenie gminy odnosi się to przede wszystkim do obiektów o wielkogabarytowej konstrukcji, takich jak np. naziemne silosy na materiały sypkie (zboża).

- Brak jednorodnej stylistyki tzw. małej architektury, np. nawierzchnie chodników, deptaki, słupy ogłoszeniowe, ogrodzenia, latarnie itp.

- Wprowadzanie elementów niezgodnych ze stylem w jakim wzniesiono zabytkowy obiekt. Ma to miejsce szczególnie w budowlach, które po przekształceniach własnościowych przeszły w prywatne ręce. Nowi właściciele czasami przystępują do adaptacji obiektów samowolnie bez uzgodnień ze służbami konserwatorskimi. Obiekty takie mimo, iż są w coraz lepszym stanie technicznym, tracą dużo ze swojej wartości zabytkowej.

- Zagrożenia związane z utratą pierwotnych funkcji przez dawne folwarczne budynki gospodarcze i trudności z ich przystosowaniem do nowych funkcji.

Brak możliwości nowego przeznaczenia dla obiektów dawnej zabudowy folwarcznej oraz znaczna trudność i koszty finansowe w ich przystosowaniu do nowoczesnej produkcji. Prace adaptacyjne prowadzą do zmiany i najczęściej zniszczenia charakteru zachowanej zabudowy i kompozycji podwórza. Jednak najczęściej działania adaptacyjne z ekonomicznego punktu widzenia są nieopłacalne i z tego względu wiele obiektów folwarcznych na terenie gminy pozostaje w złym stanie. Są to m. in. zabudowania folwarczne w miejscowości Blizienko.

- Niewystarczająca świadomość co do potencjalnej i realnej wartości zasobów zabytkowych.

6.3. Uwarunkowania wynikające ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Książki przyjęto uchwałą Nr XXVII/106/2001 Rady Gminy w Książkach z dnia 12 czerwca 2001 r.

Upływ czasu i związana z nim zmieniająca się sytuacja społeczna i gospodarcza gminy wymusiła potrzebę wytyczenia nowych kierunków rozwoju oraz aktualizację treści zawartych w wymienionym *Studium*. Z tego powodu Rada Gminy w Książkach podjęła uchwałę nr XXVI/109/12 z dnia 28 października 2012 r. o przystąpieniu do sporządzenia zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Książki.

Obowiązujące „*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Książki, ze zmianami*” zostało przyjęte uchwałą Rady Gminy w Książkach Nr VII/40/15 z dnia 28 lipca 2015 r.

Na elaborat opracowania *Studium*, składają się następujące elementy:

1. Tekst zmiany studium:

A) Załącznik Nr 1. Uwarunkowania Zagospodarowania Przestrzennego;

B) Załącznik Nr 2. Kierunki Zagospodarowania Przestrzennego;

2. Rysunek studium w skali 1:10 000:

A) Załącznik nr 1A. Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego gminy Książki;

B) Załącznik nr 2A. Kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy Książki.

3. Uzasadnienie zawierające objaśnienia przyjętych rozwiązań oraz syntezę ustaleń projektu studium, stanowiące załącznik nr 3.

4. Rozstrzygnięcie o sposobie rozpatrzenia uwag do projektu zmiany studium, stanowiące załącznik nr 4.

W części I *Studium*, zatytułowanej *Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego*, w rozdz. 3, odnoszącym się do: *Uwarunkowań wynikających ze stanu środowiska, w tym stanu rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej, wielkości i jakości zasobów wodnych oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego*, w podrozdziale 3.8 *Uwarunkowania rozwoju turystyki*, zwrócono uwagę na walory krajobrazowe, ekologiczne oraz kulturowe obszaru gminy.

W całości problematyce środowiska kulturowego w gminie został poświęcony rozdz. 4, zatytułowany: *Uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej*.

Podrozdział 4.1 omawia skrótowo formy ochrony zabytków, a podrozdział 4.2 z kolei stanowi przygotowany w oparciu o bazę źródłową rys historyczny miejscowości wchodzących w skład gminy Książki.

Podrozdział 4.3 wymienia obiekty wpisane do rejestru zabytków i omawia zasady na jakich dokonuje się wspomnianych wpisów, a podrozdział 4.4 wymienia w formie tabelarycznej zabytki nieruchome z terenu gminy ujęte wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Dodatkowo (podpunkt 4.4.2) zwrócono szczególną uwagę na założenia dworsko parkowe, zwłaszcza w miejscowościach Zaskocz i Łopatki oraz (podpunkt 4.4.3) na nieruchome zabytki archeologiczne (stanowiska archeologiczne). Przedstawiony tam tabelaryczny wykaz stanowisk wymienia 497 pozycji. Zgodnie ze stanem aktualnym przedstawionym w niniejszym *Programie opieki nad zabytkami* liczba stanowisk archeologicznych z terenu gminy wynosi 497 (660 faktów osadniczych, na które składają się ślady i punkty osadnicze, osady, cmentarzyska itp.).³ Umieszczono tu także zapis mówiący, że:

Z uwagi na ogromną ilość nieruchomości zabytków archeologicznych na terenie gminy pożądane byłoby, aby inwestycje w obrębie stanowisk skład których wchodzi roboty ziemne powinny być poprzedzone badaniami archeologicznymi. W obszarze stanowisk archeologicznych obowiązuje strefa ochrony konserwatorskiej „OW” (tzw. strefa obserwacji archeologicznych).

Z kolei w podrozdziale 4.4.4 odniesiono się do obiektów sakralnych, które na terenie gminy stanowią kościoły w Osieczku, Łopatkach i Książkach oraz cmentarze w miejscowościach: Blizno, Brudzawki, Książki, Łopatki, Łopatki Polskie, Osieczek i Szczuplinki.

Zaznaczono, że obiekty te podlegają bezwzględnej ochronie ze względu na szczególną wartość zabytkową i walory krajobrazowe oraz fakt, iż część z nich jest miejscami pamięci narodowej. Z tego względu dla ochrony tych miejsc umieszczono zapis: ***Wszelkie poczynania w obrębie i sąsiedztwie obiektów i terenów wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu.***

W części II *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego w rozdz. 1 *Kierunki zmian w strukturze przestrzennej gminy oraz w przeznaczeniu terenów* określa m. in. cele rozwoju gminy Książki. Jednym z celów głównych rozwoju powinno być utworzenie i promocja lokalnych miejsc wypoczynku i rekreacji. Za kierunki działań w ramach poszczególnych celów głównych przyjęto utworzenie i promocję lokalnych miejsc

³ Aktualną liczbę faktów osadniczych na podstawie wykazu K-PWKZ w Toruniu przedstawia zbiorcza tabela na s. 36

wypoczynku i rekreacji. Wśród tych działań wymieniono rewaloryzację zabytkowych parków.

W podrozdziale 1.1 wyznaczono obszary wyłączone z zabudowy, którymi w odniesieniu do obiektów zabytkowych są:

- tereny cmentarzy, obejmujące cmentarze czynne i nieczynne za wyjątkiem budowy obiektów małej architektury i kultu religijnego;
- tereny zieleni parkowej w zespołach dworsko – parkowych, pałacowo – parkowych oraz dworsko – folwarcznych za wyjątkiem obiektów małej architektury;
- teren grodziska w Osieczku położonego nad jeziorem Wielkim (nr rejestru C/34).

Z kolei dla stref rozwoju osadnictwa ustalono zakaz zmniejszania powierzchni zabytkowych, a dla obiektów posiadających wartości kulturowe lub zabytkowe wyznaczono *obowiązek rewaloryzacji według wymogów wynikających z ochrony wartości zabytkowych i kulturowych przede wszystkim utrzymanie lub uczynienie kompozycji założeń, w tym poprzez ochronę i pielęgnację drzewostanu oraz zachowanie lub renowację cennych historycznie obiektów.*

W rozdz. 2 *Obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, ochrony przyrody, krajobrazu kulturowego i uzdrowisk* zapisano, że w celu osiągnięcia właściwego funkcjonowania środowiska przyrodniczego należy m. in. *zmierzać do zachowania wartości kulturowych, z uwzględnieniem archeologicznych dóbr kultury, poprzez ustalenia opisane w rozdziale ochrony wartości kulturowych.*

Rozdz. 3 *Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej* w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków stanowi, iż *Wszelkie działania przy tychże obiektach i na terenach zabytkowych wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, a prace przy nich mogą się odbyć po uzyskaniu pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.*

Natomiast w przypadku ochrony obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków należy *objąć ochroną na etapie opracowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Przy opracowaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego należy określić zakres działań budowlanych możliwych do wykonania (np. prace remontowe, modernizacja, adaptacja itp.) na obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków.*

W dalszej części odniesiono się do poszczególnych kategorii zabytków i określono zasady ich ochrony konserwatorskiej.

W przypadku grodziska w Osieczku umieszczono zapis o obowiązującym zakazie **ingerencji w substancję grodziska. Obowiązuje zakaz jakichkolwiek prac budowlanych w tym terenie.**

W przypadku obszarów z nieruchomymi zabytkami archeologicznymi (stanowiskami archeologicznymi) zapisano, że ***wszelka działalność inwestycyjna musi być poprzedzona badaniami archeologicznymi na koszt inwestora. Sposoby ochrony, działania konserwatorskie: wszelkie prace ziemne wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Szczegółowy zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych określony zostanie w drodze decyzji wydanej przez WKZ na wniosek zamierzającego prowadzić roboty budowlane bądź ziemne. Egzemplarz dokumentacji z badań archeologicznych podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.***

W przypadku obiektów sakralnych bezwzględnej ochronie podlegają kościoły, kaplice i cmentarze wszystkich wyznań, zarówno te czynne, jak i nieczynne.

Ochronie podlegają również kapliczki i figurki stanowiące przejaw tradycji i kultu religijnego.

Dodatkowo w odniesieniu do cmentarzy (czynnych i nieczynnych) zapisano następujące ustalenia:

- *ustala się obowiązek dostosowania realizowanych elementów zagospodarowania skalą, jakością i charakterem do pełnionych funkcji, krajobrazu, architektury istniejącego i planowanego otoczenia;*
- *dopuszcza się zabudowę o charakterze architektury ogrodowej, związanej z podstawową funkcją terenu (kaplice) oraz związanych z funkcją komunikacyjną (schody, ścieżki) a także ogrodzenia;*
- *dla obiektów zabytkowych lub o wartościach kulturowych wyznacza się obowiązek rewaloryzacji według wymogów wynikających z ochrony wartości zabytkowych i kulturowych przede wszystkim utrzymanie lub uczytelnienie kompozycji, w tym poprzez ochronę i pielęgnację drzewostanu oraz zachowanie lub renowację obiektów architektury cmentarnej;*
- *dla cmentarzy czynnych i nieczynnych oraz projektowanych obowiązek utrzymania stref sanitarnych i obowiązujących w niej zakazów zgodnie z przepisami odrębnymi.*

W przypadku ochrony dworsko - parkowych oraz zabytkowych parków założeń zieleni komponowanej znajdujących się w miejscowościach: Zaskocz, Blizienko, Książki, Łopatki i Łopatki Polskie wprowadzono następujące ustalenia:

- *dopuszcza się lokalizację ciągów pieszo-rowerowych, placów wypoczynkowych i widokowych wraz z urządzeniami rekreacyjnymi, z ograniczeniami wynikającymi z ochrony środowiska kulturowego, zakaz zmniejszania powierzchni parków zabytkowych;*

- dla obiektów zabytkowych lub o wartościach kulturowych wyznacza się obowiązek rewitalizacji według wymogów wynikających z ochrony wartości zabytkowych i kulturowych przede wszystkim utrzymanie lub uczynienie kompozycji założeń oraz ochrona i pielęgnacja drzewostanu i zachowanie oraz renowacja cennych historycznie obiektów zabytkowych;
- dopuszcza się wprowadzanie zagospodarowania rekreacyjno-wypoczynkowego, w szczególności ścieżki, oświetlenie, architekturę ogrodową itp.;
- ochrona dworów poprzez konserwację zachowanych elementów zabytkowych, odtworzenie na podstawie dokumentów archiwalnych, przekazów itp. zniszczonych elementów architektonicznych, uwzględnienie przy adaptacji obiektów pierwotnego czytelnego układu, historycznego kształtu bryły, przy uwzględnieniu stosowanych badań architektonicznych w celu uzyskania wytycznych konserwatorskich do planowanych w tych obiektach zmian;
- zakaz podziałów geodezyjnych niezgodnych z historyczną parcelacją gruntów;
- zakaz lokalizacji na terenie parku i w jego sąsiedztwie inwestycji uciążliwych i mogących potencjalnie wpływać na środowisko przyrodnicze;
- zakaz znaczących ingerencji w rzeźbę terenu;
- zakaz lokalizacji nadziemnej infrastruktury technicznej;
- zakaz ingerencji w warunki wodno-gruntowe mogących negatywnie wpłynąć na stan zachowania zabytku w szczególności drzewostanu parkowego;
- zespoły znajdujące się w ewidencji zabytków należy utrzymać w szczególności w pierwotnym kształcie bez parcelacji, ponieważ obiekty i obszary w ewidencji zabytków mogą być w każdym momencie z uzasadnionych powodów wpisane do rejestru zabytków.

W przypadku ochrony obiektów architektury i budownictwa zapisano, iż należy je utrzymywać w jak najlepszym stanie, a wszelkie zmiany niosące za sobą remonty, modernizacje, przebudowy wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Dotyczy to także budynków gospodarczych w zespołach dworsko-parkowych i folwarkach, przy szkołach, plebaniach, zagrodach itp.

Dalej zapisano, że

Ochronie podlega również starodrzew rosnący w sąsiedztwie obiektów o wartości kulturowej i założenia ogrodowe i zieleni komponowanej towarzyszącej zabudowie (m.in. przy plebaniach, szkołach itd.), wobec założeń zieleni komponowanej – stosowanie zasad ochrony, analogicznych jak wobec parków w zespołach dworsko - parkowych oraz folwarkach. Zabudowa mieszkalna, drewniana i murowana o cechach tradycyjnych charakterystycznych dla miejsca i regionu winna być zachowana i stanowić inspirację do kształtowania nowej zabudowy.

Przy odtwarzaniu zabudowy należy kierować się zasadą, że nowy budynek powinien usytuowaniem, gabarytem, kształtem i pokryciem dachu nawiązywać do poprzedniego. W lokalizacji nowej zabudowy należy uwzględniać sąsiedztwo obiektów o wartości kulturowej - nowe budynki nie mogą być sytuowane w sposób degradujący istniejącą, tradycyjną zabudowę, a ich forma architektoniczna winna być dostosowana do otaczającej zabudowy i krajobrazu.

W przypadku ochrony wsi i osad o zachowanym układzie i wartościach kulturowych zapisano:

Ochronie podlegają elementy historycznej struktury przestrzennej: układ przestrzenny, zabudowa o cechach tradycyjnych, budowle sakralne, tereny cmentarzy oraz charakterystyczne elementy naturalnego krajobrazu, tworzące z w/w kompozycję architektoniczno-krajobrazową.

6.4. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Gmina Książki nie jest objęta aktualnym planem zagospodarowania przestrzennego. Przyjęte jedynie zostały plany wycinkowe, dla pojedynczych, niewielkich fragmentów gminy. Zapisy w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i zostały uzgodnione z Kujawsko-Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W najstarszym obowiązującym planie zagospodarowania przestrzennego Uchwała Nr IV/23/98 Rady Gminy w Książkach z dnia 29 grudnia 1998 roku w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Książki w części wsi Książki obejmującej teren pod budownictwo mieszkaniowe jednorodzinne, w § 4.1, punkcie 5 odnoszącym się do nowo projektowanych obiektów, umiejscowiono w podpunkcie 3 zapis mówiący, że: *obiekty budowlane winny być zaprojektowane w sposób zapewniający formę dostosowaną skalą i charakterem do istniejącej zabudowy historycznej w obrębie wsi,* a w podpunkcie 4 zapis stanowiący, że: *projekty budowlane należy przedłożyć do akceptacji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.*

W dniu 2.03.2016 r. Rada Gminy Książki przyjęła uchwałę nr XVI/86/16 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego we wsi Osieczek. Umieszczone tam zapisy w § 8 o zasadach odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, oraz dóbr kultury współczesnej, odnoszą się do zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych dla których wyznaczono strefy ochrony

archeologicznej "OW". Dalej zapisano, że: *strefy ochrony archeologicznej "OW" należy uwzględnić przy zabudowie i zagospodarowaniu terenów, na których zabytki się znajdują, działania inwestycyjne w obrębie strefy ochrony archeologicznej podlegają przepisom odrębnym, dotyczącym ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.*

Identyczne zapisy dotyczące stref ochrony archeologicznej zostały umieszczone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego z dnia 2.03.2016r. Nr XVI/87/16 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego we wsi Osieczek II, Nr XVI/88/16 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego we wsi Łopatki - Zaskocz - Książki, Nr XVI/89/16 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego we wsi Blizenko, Nr XVI/90/16 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego we wsi Szczuplinki, Uchwała Nr XIX/120/16 z 10. 06. 2016 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego we wsi Blizno - Blizenko - Książki.

Dodatkowo Uchwała Nr XVI/88/16 w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu położonego we wsi Łopatki - Zaskocz - Książki w § 8 o zasadach odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, oraz dóbr kultury współczesnej zawiera rozszerzony zapis mówiący, że:

1) W granicach obszaru planu znajdują się obiekty o wartościach historyczno-kulturowych ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków:

a) dom nr 84 w miejscowości Łopatki,

b) dom nr 74 w miejscowości Łopatki,

c) fragment historycznego podwórza folwarcznego zespołu dworsko-parkowego w miejscowości Łopatki,

d) teren cmentarza historycznego;

2) dla zabudowy o wartościach historyczno-kulturowych, wskazanych na rysunku planu ustala się:

a) zachowanie historycznego wyglądu w zakresie gabarytu i kształtu dachu, kompozycji elewacji tzn. zachowania detalu architektonicznego, rozmieszczenia, wielkości, kształtu oraz proporcji otworów okiennych i drzwiowych,

b) przywrócenia historycznego pokrycia dachowego,

c) zakaz tynkowania ceglanych elewacji,

d)zakaz ocieplania elewacji;

3) dla fragmentu historycznego podwórze folwarcznego zespołu dworsko-parkowego w m. Łopatki ustala się w przypadku rozbudowy gospodarstwa, lokalizacją, gabarytami, formą dachu, kolorystyką wpisać się w historyczną kompozycję podwórze folwarcznego z wewnętrznym dziedzińcem.

6.5. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

Jedyną formą ochrony przyrody gminy Książki są pomniki przyrody. Brak jest obszarowych form ochrony przyrody i krajobrazu w postaci parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu i rezerwatów.

6.5.1. Pomniki przyrody

Na terenie gminy znajduje się 8 pomników przyrody, a ich szczegółową listę przedstawia poniższa tabela.

Wykaz pomników przyrody znajdujących się na terenie gminy

Nr rejestru wojewódzkiego	Miejscowość	Opis przedmiotu poddanego ochronie
1982/ Zarządzenie Nr 77/82 Wojewody Toruńskiego z dnia 31 grudnia 1982 r. /wiek ok. 250 lat	Zaskocz (park)	dąb – obwód pierścienicy 422 cm, wys. 23 m
1982/ Zarządzenie Nr 77/82 Wojewody Toruńskiego z dnia 31 grudnia 1982 r. /wiek ok. 200 lat zniszczony przez wiatr	Zaskocz (park)	jesion – obwód pierścienicy 510 cm, wys. 20 m
1993/ Rozporządzenie Nr 40/93 Wojewody Toruńskiego z dnia 27 grudnia 1993 r.	Zaskocz (park)	platan – obwód pierścienicy 260 cm, wys. 19 m
1993/ Rozporządzenie Nr 40/93 Wojewody Toruńskiego z dnia 27 grudnia 1993 r.	Zaskocz (park)	klon pospolity – obwód pierścienicy 383 cm, wys. 18 m

1998/ Rozporządzenie Nr 33/98 Wojewody Toruńskiego z dnia 9 listopada 1998 r.	Osieczek, aleja drzew przy drodze Wąbrzeźno- Lembarg	aleja 121 drzew: igliczni trójcierniowej – obwód pierścienicy 76 do 182 cm, wys. 6 do 17 m
1998/ Rozporządzenie Nr 33/98 Wojewody Toruńskiego z dnia 9 listopada 1998 r./ utracił funkcje życiowe	Łopatki (w pobliżu szkoły)	buk pospolity – obwód pierścienicy 236 cm, wys. 23 m
1998/ Rozporządzenie Nr 33/98 Wojewody Toruńskiego z dnia 9 listopada 1998 r.	Łopatki	dąb szypułkowy – obwód pierścienicy 385 cm, wys. 23 m
1998/ Rozporządzenie Nr 33/98 Wojewody Toruńskiego z dnia 9 listopada 1998 r.	Łopatki	dąb szypułkowy – obwód pierścienicy 330 cm, wys. 20 m

Źródło: *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Książki.*

6.6. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych.

6.6.1. Stan zachowania zabytków, istotne zagrożenia, obszary największego zagrożenia stanowisk archeologicznych.

Potencjalne zagrożenie dla stanowisk archeologicznych stanowi wzrost i rozwój aktywności gospodarczo-budowlanej. Przeprowadzanie różnorodnych inwestycji w tym również związanych z jednorodnym budownictwem mieszkaniowym w strefach występowania stanowisk archeologicznych niesie za sobą groźbę ingerencji i zniszczenia mogących występować w tych miejscach nawarstwień kulturowych, obiektów archeologicznych lub ruchomego materiału zabytkowego.

Wśród zagrożeń dla dziedzictwa archeologicznego wymienić należy inwestycje ze środków publicznych związane z rozbudową dróg, wodociągów, kanalizacji, gazociągów, ścieżek rowerowych, melioracji, itp. Z reguły są to inwestycje odznaczające się znacznymi rozmiarami i przechodzą też przez strefy ochronne zaewidencjonowanych stanowisk lub przez same stanowiska.

Na chwilę obecną nie planuje się znaczących inwestycji szerokopłaszczyznowych lub liniowych, które w okresie obowiązywania niniejszego programu opieki nad zabytkami, mogły by stanowić największe zagrożenie dla stanowisk archeologicznych.

Istotnym zagrożeniem mogą być problemy związane z eksploatacją surowców. Na terenie gminy można jedynie spodziewać się kopalin pospolitych (piasek, żwir). Z tego powodu w przypadku powstawania nowych żwirowni należy przestrzegać podobnych zasad jak w przypadku inwestycji przeprowadzanych w strefach ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych.

Realne niebezpieczeństwo dla występujących w tych miejscach stanowisk archeologicznych stwarzać może nielegalne pozyskiwanie piasku lub żwiru.

Coraz większe zagrożenie dla stanowisk archeologicznych stanowi intensywna uprawa rolnicza. Stosowanie coraz cięższych i głębiej działających maszyn rolniczych znacznie je niszczy. Zniszczeniu ulega nie tylko ruchomy materiał zabytkowy, ale także bezpowrotnie zostają przemieszane nawarstwienia stratygraficzne obiektów archeologicznych.

Z uwagi na fakt, iż znaczna część obszaru gminy wykorzystywana jest na produkcję roślinną zagrożenia z tym związane mają istotne znaczenie.

W chwili obecnej w miejscach o najbardziej intensywnej uprawie rolnej (szczególnie w przypadku, gdy gospodarstwa o dużym areale upraw, które najczęściej dysponują ciężkim sprzętem) prace tego typu są największym czynnikiem wpływającym na degradację stanowisk archeologicznych. Jednocześnie należy przyjąć, że trend ten będzie się nadal niebezpiecznie pogłębiał. Z tego względu wskazane byłoby okresowe monitorowanie powierzchniowe przynajmniej stanowisk o największym znaczeniu (np. cmentarzysk, wielofazowych osad).

Teoretycznie najlepiej zachowane stanowiska powinny znajdować się na obszarach leśnych, łąk i pastwisk lub innych nieużytków, ponieważ nie występuje (lub jest bardzo ograniczona) ingerencja w warstwy gleby. Jednak na terenie gminy strefy takie są nieliczne, zwłaszcza jeśli chodzi o lasy. Dodatkowo obszary takie są gorzej rozpoznane archeologicznie

Wśród zagrożeń dla stanowisk archeologicznych, zwłaszcza dla tych o największym znaczeniu (grodziska, cmentarzyska) są nielegalne poszukiwania, m. in. przy zastosowaniu wykrywaczy metali. Dlatego niezbędny jest częsty monitoring tych stanowisk, nawiązanie współpracy w tej kwestii z organami ścigania, służbami leśnymi. W wyjątkowych sytuacjach niezbędne może być przeprowadzenie interwencyjnych prac wykopaliskowych celem zapobieżenia dalszej degradacji stanowiska.

Z uwagi na powyższe zagrożenia istotne znaczenie ma właściwe współdziałanie z organami ścigania i ich uczulenie na kwestie związane z ochroną zabytków, nie tylko archeologicznych. W tych kwestiach postulować należy wspólne działania z sąsiednimi gminami (np. w ramach powiatu) polegające na zapoznawaniu przedstawicieli służb mundurowych z potencjalnymi zagrożeniami, w celu uzyskania ich właściwej reakcji.

Związane jest to z faktem, iż funkcjonariusze organów ścigania niejednokrotnie nie posiadają niezbędnej wiedzy na temat zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, czego konsekwencją jest brak należytych działań z ich strony w momencie zaistnienia przestępstwa przeciwko dziedzictwu kulturowemu (np. nielegalne poszukiwania przy użyciu wykrywaczy metali, rozkopywanie stanowisk archeologicznych).

Wskazane jest również współdziałanie z Nadleśnictwami. Ma to szczególne znaczenie z uwagi na fakt gorszego rozpoznania archeologicznego obszarów zajmowanych przez lasy. Celem zmiany tego stanu postulowane byłoby m. in. rozpoznanie powierzchniowe działek leśnych na których będą wykonywane zabiegi uprawowe wykonywane po wycince drzew.

6.6.2. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zabytków archeologicznych wynikające ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy.

Na terenie gminy Książki znajduje się wyjątkowo wiele miejsc cennych pod względem archeologicznym. Z tego względu na terenach przeznaczonych pod zabudowę i inne inwestycje lub w ich sąsiedztwie konieczna jest ochrona pozostałości dziedzictwa archeologicznego.

Stosowne zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa archeologicznego znalazły się w „*Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Książki*”. Mają one charakter ogólny i mówią, że szczególnie cenne tereny dla eksploracji archeologicznej powinny zostać objęte ograniczeniami inwestycyjnymi i każdorazowo przed ich rozpoczęciem, dla ochrony dziedzictwa archeologicznego: *pożądane byłoby, aby inwestycje w obrębie stanowisk skład których wchodzi roboty ziemne powinny być poprzedzone badaniami archeologicznymi. W obszarze stanowisk archeologicznych obowiązuje strefa ochrony konserwatorskiej „OW” (tzw. strefa obserwacji archeologicznych).*

Znacznie precyzyjniej kwestie z związane obszarami ochrony stref archeologicznych regulują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Gmina Książki nie posiada jednak uchwalonego całościowego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Funkcjonują jedynie plany cząstkowe przyjęte przez Radę Gminy Książki (por. rozdz. 6.4). Określono w nim obszary ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych "OW" i przyjęto zapisy, iż: *nieruchome zabytki archeologiczne - strefy ochrony archeologicznej "OW" należy uwzględnić przy zabudowie i zagospodarowaniu terenów, na których zabytki się znajdują, działania inwestycyjne w obrębie strefy ochrony archeologicznej podlegają przepisom odrębnym, dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.* Wynika z tego,

że w strefie ochronnej zaewidencjonowanych stanowisk zaznaczonych na planie, istnieje obowiązek uzgadniania z K-PWKZ wszelkich prac budowlanych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę, celem ewentualnego wykonania odpowiednich badań archeologicznych w obrębie wykopów budowlanych. W strefie tej na inwestorze spoczywa obowiązek wykonania prac archeologicznych podczas robót ziemnych. Zakres tych badań zostanie określony przez K-PWKZ drogą decyzji.

7. Cele Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Opracowanie *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Książki* ma za zadanie poprawę stanu zachowania lokalnego dziedzictwa kulturowego w oparciu o obowiązujące instrumenty prawne i działania ochronne.

Podane poniżej cele wynikają z art. 87, ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- włączenie kwestii związanych z ochroną zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z projektów przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków (również m. in. dziedzictwa archeologicznego) w powiązaniu z uwarunkowaniami ochrony przyrody;
- powstrzymanie degradacji zabytków i polepszenie stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków;
- wdrażanie przedsięwzięć podnoszących atrakcyjność zabytków dla celów społecznych, edukacyjnych, turystycznych oraz podejmowanie działań mających na celu wzrost środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- ustalenie zasad współpracy z właścicielami zabytków, pozwalających unikać sytuacji konfliktowych związanych z wykorzystaniem tych zabytków;
- wdrażanie działań pomagających w tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

8. Kierunki działań dla realizacji *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami*.

8.1. Sporządzanie Gminnej Ewidencji Zabytków.

- z uwagi na fakt, iż gmina nie posiada Gminnej Ewidencji Zabytków Nieruchomych w postaci kart adresowych konieczne jest jej sporządzenie, a następnie regularna kontrola i weryfikacja (przeprowadzanie oględzin w terenie, uzupełnianie kart obiektów o uzyskane

dane, wprowadzanie zmian dotyczących rozbiórek, modernizacji, remontów oraz zmian stosunków własnościowych, wykonanie dokumentacji fotograficznej);

- włączanie nowych obiektów oraz wyłączanie z Gminnej Ewidencji Zabytków będzie prowadzone w porozumieniu z K-PWKZ w Toruniu (zgodnie z art. 22, ust. 5 ustawy o ochronie zabytków);

- przygotowanie mapy dziedzictwa kulturowego z obszaru gminy z zaznaczoną lokalizacją obiektów zabytkowych, obszarów chronionych uwzględniającą funkcjonowanie komunikacji zbiorowej.

8. 2. Rewitalizacja i renowacja obiektów zabytkowych:

Do obiektów zabytkowych będących własnością gminy należą:

LP	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR EWIDENCYJNY DZIAŁKI	DATOWANIE	UWAGI
1.	Książki	Blizno	kapliczka	53	XIX w.	-
2.	Książki	Brudzawki	szkoła	84/3	Pocz. XX w.	Obiekt jest w części zamieszkaną własność Gminy stanowi świetlica wiejska
3.	Książki	Szczuplinki	świetlica	19/1	XIX/XX w.	Obiekt jest w części zamieszkaną własność Gminy stanowi świetlica wiejska
4.	Książki	Łopatki	krzyż	206	Po. 1945 r.	-
5.	Książki	Zaskocz 6	budynek mieszkalny	36/45	Pocz. XX w.	-
6.	Książki	Książki	kapliczka	218/2	2 poł XIX w.	-
7.	Książki	Książki	dom	514/3	Pocz. XX w.	-
8.	Książki	Książki	dom nauczyciela	225/3	Ok. 1900 r.	-

Wykaz cmentarzy z terenu gm. Książki stanowiących mienie gminy i mienie komunalne:

LP	GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	OBIEKT	NR EWID DZ	DATOWANIE
1.	Książki	Blizno	Gmina Książki	Cmentarz ewangelicki	47	pocz. XX w.
2.	Książki	Brudzawki	Mienie Komunalne	Cmentarz ewangelicki	81	poł. XIX w.
3.	Książki	Książki	Mienie komunalne	Cmentarz ewangelicki	456	XIX/XX w.
4.	Książki	Książki	Mienie komunalne	Cmentarz ewangelicki	8	k. XIX w.

5.	Książki	Książki	Mienie komunalne	Cmentarz ewangelicki	874/1	pocz. XX w.
6.	Książki	Książki	Mienie komunalne	Cmentarz wojenny	591	1945r.
7.	Książki	Książki	Mienie komunalne	Cmentarz miejsce pamięci narodowej	924	1960r.
8.	Książki	Łopatki	Mienie komunalne	Cmentarz rodowy	322	2.poł. XIX w.
9.	Książki	Łopatki	Mienie komunalne	Cmentarz choleryczny	419	XIX w.
10.	Książki	Łopatki Polskie	Mienie komunalne	Cmentarz miejsce pamięci narodowej	24/1	1966 r.
11.	Książki	Osieczek	Mienie komunalne	Cmentarz ewangelicki	391/1	2. poł. XIX w.
12.	Książki	Osieczek	Mienie komunalne	Cmentarz ewangelicki	3	k. XIX w.
13.	Książki	Osieczek	Mienie komunalne	Cmentarz ewangelicki	175	pocz. XX w.
14.	Książki	Szczuplinki	Mienie komunalne	Cmentarz ewangelicki	151	2. poł XIX w.
15.	Książki	Szczuplinki	Mienie komunalne	Cmentarz ewangelicki	72	2. poł XIX w.

W związku z ograniczonymi możliwościami finansowymi gminy wytypowane zostaną najbardziej zaniedbane obiekty i określone zostaną najważniejsze zadania związane z ich renowacją.

Realizowana będzie kontynuacja zapoczątkowanych działań z zakresu renowacji obiektów zabytkowych.

Planuje się przeprowadzanie bieżących napraw umożliwiających utrzymanie obiektów w stanie technicznym pozwalającym na ich dalsze użytkowanie.

Modernizacja pokrycia dachowego na budynku w miejscowości Zaskocz 6, częściowy remont dachu budynku przy ul. Kujawskiego 1 w Książkach, oraz remont elewacji, remont pomieszczeń w budynku Domu Nauczyciela w Książkach, oraz modernizacja budynku Domu Nauczyciela. W/w działania uzależnione są od pozyskania środków zewnętrznych.

8.3. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury sakralnej (krzyże, kapliczki, figury):

- ustalenie dokładnej lokalizacji obiektów (numery działek i ustalenie ich właścicieli);
- opracowanie kart ewidencyjnych;
- wykonanie dokumentacji fotograficznej;
- wytypowanie najcenniejszych obiektów i przygotowanie wniosków o ich wpisanie do rejestru zabytków województwa kujawsko - pomorskiego.

Należy przy tych działaniach pamiętać, iż krzyże, kapliczki, figury zaliczają się do kategorii zabytków ruchomych i dlatego też zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wpis do rejestru zabytków może nastąpić wyłącznie na wniosek właściciela zabytku.

8. 4. Udostępnianie i promocja obiektów o charakterze zabytkowym:

- szeroko pojęta popularyzacja poszczególnych zabytków (foldery, przewodniki, prace naukowe i popularnonaukowe, strony internetowe, itp.);
- rozwój turystyki kulturowej obejmującej ścieżki dydaktyczne i szlaki przyrodniczo-kulturowe;
- tworzenie tematycznych szlaków pieszych i rowerowych;
- udostępnianie i renowacja zabytków celem podniesienia atrakcyjności turystycznej regionu;
- właściwe oznakowanie obiektów zabytkowych (będących zarówno własnością państwową, prywatną, gminną lub kościelną) udostępnianych w celach turystycznych;
- współpraca z właścicielami obiektów zabytkowych celem zapewnienia im właściwej opieki i pomocy w pozyskiwaniu nowych źródeł finansowania na renowację zabytków;
- oznakowanie miejsc upamiętniających wydarzenia historyczne, miejsc pamięci narodowej.

8. 5. Popularyzacja i edukacja

- edukacja dotycząca ochrony dziedzictwa kulturowego: promocja wzrostu zainteresowań (szczególnie wśród młodzieży) lokalną historią i związaną z nią zachowaną kulturą materialną, m. in. poprzez opracowanie wspólnie z nauczycielami planów zajęć z dziećmi i młodzieżą biorących pod uwagę kwestie związane z poznawaniem i ochroną dziedzictwa kulturowego, pomoc w upowszechnianiu inicjatyw zmierzających do szerzenia wiedzy na temat regionalnych zabytków i lokalnego dziedzictwa;
- organizacja wśród uczniów szkół konkursów sprawdzających wiedzę i plastycznych na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego;
- popularyzacja zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym przy pomocy materiałów związanych z opieką nad zabytkami (np. na internetowej stronie gminy), włączanie lokalnych mediów do działań mających na celu aktywizację lokalnego środowiska w odniesieniu do różnorodnych inicjatyw z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, współdziałanie z lokalną prasą (i nie tylko) przy prezentowaniu obiektów po wykonaniu prac restauratorskich, powiadamianie mediów o kwestiach związanych z ochroną zabytków oraz o inicjatywach podejmowanych w tym zakresie;

- wspieranie działalności lokalnych stowarzyszeń, organizacji pozarządowych i społecznych, zajmujących się ochroną zabytków;
- wspieranie działalności zachęcającej prywatny sektor do większego zaangażowania się w ratowanie dziedzictwa kulturowego;
- upowszechnianie wyników badań naukowych dotyczących miejscowego dziedzictwa kulturowego;
- wydanie folderu z najważniejszymi informacjami o zabytkach gminy (wydany przez Urząd Gminy Książki);
- rozwijanie stron internetowych promujących tematykę zabytków i miejscowej tradycji kulturowej (strona internetowa Urzędu Gminy Książki);
- określenia znaczenia miejscowych zasobów zabytkowych dla dziedzictwa regionu.

8. 6. Włączanie zasobów zabytkowych w procesy gospodarcze.

- włączanie obiektów zabytkowych i obszarów chronionych w działania gospodarcze gminy wpływające na rozwój przedsiębiorczości i podnoszące atrakcyjność jej wizerunku;
- wykorzystanie obiektów zabytkowych do propagowania i rozwoju turystyki;
- kontynuacja działań mających na celu pozyskanie inwestorów dla zdegradowanych obiektów zabytkowych z terenu gminy z określeniem potencjalnych funkcji użytkowych.

8. 7. Aktywizacja społeczności lokalnych dla celów związanych z opieką nad zabytkami.

- prowadzenie ustawicznych działań zmierzających do zwiększania świadomości społecznej poprzez podnoszenie atrakcyjności zabytków dla celów turystycznych, społecznych, edukacyjnych;
- wyeksponowanie i utrwalenie unikalnych walorów historycznych i artystycznych zabytków o dużej wartości dla lokalnej społeczności;
- pomoc w tworzeniu grup zainteresowań (stowarzyszeń) zajmujących się poznawaniem lokalnej historii, ochroną i popularyzacją miejscowego dziedzictwa kulturowego, powoływaniu społecznych opiekunów zabytków i przyrody.

8. 8. Określenie zasobów zabytków obszarów, nieruchomości, ruchomych i dziedzictwa archeologicznego, które można wykorzystać dla tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych, organizacji festynów (głównie dotyczy to parków i stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej).

Spośród stanowisk archeologicznych zarejestrowanych na terenie gminy własną formę krajobrazową posiada grodzisko w Osieczku. Miejsce to odznacza się cennymi walorami historyczno-kulturowymi, które muszą być brane w koncepcjach planistycznych dotyczących planowanych turystycznych szlaków i tras pieszych, rowerowych lub konnych.

8.9. Zapisy w aktach prawa miejscowego dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

- w sporządzanych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz wydawanych warunkach zabudowy dla gm. Książki będzie przestrzegana zasada umieszczania ustaleń dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

9. Określenie sposobu realizacji poszczególnych celów *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami*.

9. 1. Gminna ewidencja zabytków:

- a) wykonanie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych (do końca 2019 r.) i przedstawienie jej do zaopiniowania K-PWKZ;
- b) wykonanie gminnej ewidencji zabytków nieruchomych w postaci kart adresowych (do końca 2019 r.);
- c) systematyczne uzupełnianie i weryfikacja wykonanych kart adresowych w oparciu o uzyskane dane i dokumentację fotograficzną.

9. 2. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury sakralnej:

Wykonanie kart ewidencyjnych przydrożnych krzyży i kapliczek.

9. 3. Rewitalizacja obiektów zabytkowych.

- a) Przeprowadzenie bieżących prac remontowych przy obiektach będących własnością gminy;
- b) Przystąpienie do rewaloryzacji cmentarzy ewangelickich znajdującego się na terenie gminy i zabezpieczenie przed dalszą dewastacją. Opracowanie pamiątkowych tablic informacyjnych odnoszących się do cmentarzy ewangelickich.

Nawiązanie w tej dziedzinie współpracy z innymi gminami borykającymi się z identycznymi problemami, celem wymiany doświadczeń, wypracowania wspólnych metod działania oraz ewentualnego wytyczenia ścieżek dydaktycznych.

- c) Remont dachu budynku mieszkalnego w miejscowości Zaskocz 6 i obiektu przy ul. Kujawskiego 1 w Książkach oraz Domu Nauczyciela w Książkach.
- d) Kontynuacja działań renowacyjnych i zmierzających do utrzymania właściwego porządku na terenie parku dworskiego w miejscowości Zaskocz.
- e) W porozumieniu z właścicielami zaniedbanych zabytków i K-PWKZ wypracowanie i ustalenie możliwych działań w celu poprawy ich stanu zachowania.

9.4. Udostępnianie i promocja zabytków:

- postulowana jest dalsza współpraca z sąsiednimi gminami celem włączenia zabytków z terenu gminy Książki do istniejących już szlaków turystyczno-krajoznawczych lub tworzenie nowych tras krajoznawczych, czy tematycznych (przykładem takiej współpracy jest utworzenie i działalność Lokalnej Grupy Działania *Ziemia Wąbrzeska*, nakierowanej m. in. na działania mające na celu ochronę i promocję wspólnego dziedzictwa kulturowego i rozwój turystyki, w skład której oprócz gminy Książki wchodzi gminy Ryńsk, Dębowa Łąka oraz miasto Wąbrzeźno;
- wykorzystanie do promocji gminy i znajdujących się na jej terenie zabytków istniejących szlaków pieszych i rowerowych;
- odnowienie oznakowań szlaków pieszych i rowerowych;
- wprowadzanie dodatkowych oznakowań na drogach gminnych, powiatowych lub krajowych ułatwiających dojazd do obiektów zabytkowych na terenie gminy;
- wykonanie tabliczek informacyjnych (przedstawiających krótką historię zabytku, najważniejsze wydarzenia z nim związane oraz widok obiektu z okresu jego świetności) rozmieszczonych przy najważniejszych zabytkach w gminie;
- powierzenie Gminnej Bibliotece Publicznej w Książkach zadania zbierania materiałów archiwalnych (pocztówki, mapy, fotografie, listy, kroniki, dokumenty, itp.) dotyczących terenu gminy i jej zabytków;
- planuje się działania mające wypromować turystycznie miejscowość Osieczek, posiadającą bardzo bogatą tradycję historyczną związaną m. in. z wczesnośredniowiecznym grodziskiem.

9. 5. Popularyzacja i edukacja:

Patrz rozdz. 8. 5.

9. 6. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze:

Patrz rozdz. 8. 6.

9. 7. Aktywizacja lokalnych społeczności na rzecz ochrony zabytków:

- całościowa i łatwo dostępna informacja multimedialna o ofercie turystyczno-kulturowej gminy;
- wsparcie dla właścicieli obiektów zabytkowych celem zapewnienia im właściwej opieki i pomocy w pozyskiwaniu nowych źródeł finansowania na renowacje zabytków poprzez przekazywanie im informacji o nowych możliwościach aplikowania o środki;
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków zgodnie z Uchwałą nr XLII/181/10 Rady Gminy w Książkach z dnia 28 stycznia 2010 r.

10. Instrumentarium realizacji *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami* określone przez gminę:

- gmina w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków korzysta z *Ustawy dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych* (Dz. U. z 2017, poz. 1785), która zwalnia z opodatkowania obiekty remontowane i użytkowane w sposób zgodny z wytycznymi konserwatorskimi;
- koordynację działań związanych z realizacją poszczególnych zadań wyznaczonych przez *Gminny Program Opieki nad Zabytkami* w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy prowadzić będzie pracownik referatu rolnictwa, gospodarki i ochrony środowiska.

11. Monitoring działania *Gminnego programu opieki nad zabytkami* – forma organizacyjno-instytucjonalna określona przez gminę.

Wyznaczony pracownik Urzędu Gminy odpowiedzialny za koordynację przebiegu procesu realizacji *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami* będzie monitorował proces osiągnięcia poszczególnych celów. Analiza poziomu ich realizacji będzie obejmowała:

- bieżący monitoring gminnej ewidencji zabytków, ze szczególnym zwróceniem uwagi na stan zachowania zabytków oraz zmiany własnościowe;
- ocenę realizacji działań związanych z edukacją i promocją dziedzictwa kulturowego;
- ocenę przebiegu prac związanych z rewitalizacją zabytków będących własnością gminy.

Powyższa analiza przeprowadzana będzie każdorazowo po upływie 2 lat funkcjonowania programu i zakończona zostanie raportem sporządzonym przez pracownika referatu rolnictwa, gospodarki i ochrony środowiska, przedkładanym Radzie Gminy.

Po upływie każdorazowo 2 lat zostanie także przedstawione sprawozdanie z przebiegu realizacji niniejszego programu do K-PWKZ w Toruniu.

12. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami* określone przez gminę:

Gmina planuje szereg działań mających na celu pozyskanie zewnętrznych funduszy na ochronę i renowację zabytków:

- pozyskiwanie środków finansowych pozabudżetowych na renowację zabytków pozostających we władaniu gminy (m. in. z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich: są to środki unijne, których dysponentem jest Marszałek Województwa);
- pozyskiwanie środków budżetowych na renowację zabytków z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko - Pomorskiego: dotacje na prace konserwatorskie, restauracyjne lub roboty budowlane przy zabytkach;
- pozyskanie środków od Kujawsko - Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (środki pochodzące z budżetu Państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Kujawsko - Pomorski);
- pozyskiwanie dotacji z Funduszu Kościelnego, których udziela się wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.);
- stały monitoring programów pomocowych, polegający na wyszukiwaniu możliwości zdobycia środków finansowych na ochronę zabytków z funduszy rządowych i pozarządowych;
- pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w zdobywaniu zewnętrznych środków finansowych (z fundacji, strukturalnych, budżetowych) na ochronę zabytków;
- przygotowanie i pomoc właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych w absorpcji środków pieniężnych pochodzących z unijnych programów pomocowych.

Uzasadnienie

do Uchwały Nr XXXVI/243/17 Rady Gminy w Książkach
z dnia 28 grudnia 2017 r.

Gmina zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1875) w zakresie zadań własnych realizuje sprawy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami na okres 4 lat nakłada na gminę art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2017 poz. 2187).

Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Toruniu pismem, które wpłynęło do Urzędu Gminy Książki w dniu 7.12.2017 r. Nr WUOZ.T.WZN.5183.4.1.2017.MK pozytywnie zaopiniował Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2018-2021.

Wobec powyższego podjęcie stosownej uchwały uważa się za zasadne.

Przewodniczący Rady Gminy

Bogdan Pacholski

Dokument podpisany bezpiecznym podpisem elektronicznym

Podpis: Signature-1853594818

Imię: Bogdan

Nazwisko: Pacholski

Instytucja: Rada Gminy Książki

Województwo: kujawsko-pomorskie

Miejscowość: Książki

Data podpisu: 28 grudnia 2017 r.

Zakres podpisu: Cały dokument